

JIŘÍ URBAN

**VENKOV
POD KOLEKTIVIZAČNÍ
KNUTOU**

Okolnosti exemplárního
„kulackého“ procesu

Jiří Urban **Venkov**
pod kolektivizační
knutou Okolnosti
exemplárního
„kulackého“ procesu

Vyšehrad

Použitý obrazový materiál

Archiv autora: str. 23, 25, 32, 71, 109, 133, 231

Archiv bezpečnostních složek: str. 190

Archiv Marie Machytkové: str. 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 36, 37, 38,
42, 48, 51, 187, 194, 253, 266, 267, 272, 273, 276–280

Archiv Václava Rumla: str. 94, 205, 208, 213, 217

Národní archiv: str. 191

Obecní úřad Svatojanský Újezd: str. 50

Okresní soud Jičín: str. 85–86, 99, 127–128, 137, 146, 147, 155–156,
161, 167–172, 180–181, 182, 183, 185, 188, 255, 261, 262, 263, 264

Státní oblastní archiv Zámorsk: str. 77–79, 95–96, 141

Státní okresní archiv Jičín: str. 41, 45, 46, 53, 54, 65, 66, 72, 73, 80–83,
101–107, 115–117, 138–139, 163, 164, 173–174, 227, 270

© Mgr. Jiří Urban, 2010

ISBN 978-80-7429-055-8

Obsah

Předmluva (K. Jech)	11
Úvod	15
1. Povahopis	21
K povaze moci	44
2. Dodávkové povinnosti a pronikání „třídního boje“	63
„Třídní“ rozpisy a jejich plnění	84
„Kulacký“ cejch	110
Osamělá cesta bratří Kurků	120
Exkurz: Od individuálních smluv k závazným výměrům	130
3. Perzekuční mašinerie a životní zápolení s ní	135
Příprava	140
Proces a jeho širší souvislosti	157
Život s cejchem	179
4. Peripetie svatojanskoújezdského JZD	203
Miroslav Votoček a problém pracovních sil	236
Bezradnost nakládání s půdou	239
Exkurz: Teoretický základ k JZD	242
5. Majetkové záležitosti	247
Odcizení strojů	248
Konfiskace a trestní výlohy	254
Zápas s povinným pachtem a výměna polovin usedlostí	265
Polistopadové vyrovnání	281
Závěr	285
Prameny a literatura	291
Seznam zkratk	301
Resumé	303

Předmluva

Jiří Urban patří v našich soudobých dějinách k nejmladším autorům. Ve svém oboru není však začátečníkem. Vesnickým životem v Polabí se zabývá již od svých bakalářských a magisterských studií. Dobře zná díla svých předchůdců, jejich poznatky svým regionálním výzkumem vhodně doplňuje či upřesňuje, není jim však poplatný a jde svou vlastní cestou. Nepodceňuje určující vliv cizorodého stalinského kolektivizačního vzoru, chce se však současně dopátrat i zdrojů domácí revoluční netrpělivosti, lidské malosti a závisti. Shledává, že iniciativa ke zkolektivizování sledovaných vesnic nevycházela z rolnických chalup, ale z prostředí okresních či krajských sekretariátů, od funkcionářů, kteří dokázali infikovat svými představami některé aktivisty z řad místních ne sice početných, ale dostatečně poddajných živnostníků a kovorolníků. Proto věnuje velkou pozornost postavě a úloze „velkého místního komunisty“ Josefa Kovandy, člověka, který byl současně ambiciózním učitelem a správcem školy, předsedou místního akčního výboru Národní fronty i obecním kronikářem, jehož ctižádostí bylo převychovat své spoluobčany a napsat jednu pro vždy zcela nové obecní dějiny.

Nespornou předností autora je hluboká znalost vesnického prostředí Novopacka, způsobu myšlení a životních postojů rolníků a sedláků, kterou si osvojil jak studiem až neuvěřitelného množství regionálních archivních fondů či obecních kronik, tak pozorným nasloucháním vyprávění očitých svědků a pamětníků. Měl mimo jiné štěstí, že našel ve fondech Státního okresního archivu Jičín i dalších archivů záznamy a dokumenty nedotčené skartacemi a dovedl je ve svém výzkumu dobře vytěžit. Značnou vypovídací hodnotu mají raritní zápisy z porad novopacké bezpečnostní trojky, a to právě z první poloviny roku 1951, kdy se kolektivizace setkávala se silícím odporem rolnictva a kdy úměrně tomu sílil nátlak režimu na váhající rolníky, aby vstupovali do JZD, která se stávala čím dál více obdobou sovětských kolchozů.

Urbanova kniha potěší zejména čtenáře dávající přednost publikacím, jež obsahují přesvědčivé lidské příběhy a k tomu přinášejí i hodnotnou fotografickou dokumentaci. Sám Jiří Urban charakterizuje svoji knižní prvotinu jako pokus přiblížit svízelný proces kolektivizace venkova skrze konkrétní lidské příběhy; přičemž pohledem do minulosti malého regionu se snaží přispět do diskuse o zásadních otázkách kolektivizace, o její násilné povaze i důsledcích. Dodejme, že autorův pokus se zdařil a že kniha vy-

dávaná nakladatelstvím Vyšehrad velmi úspěšně obohacuje potěšitelně rostoucí řádku zasvěcených publikací z posledních let o spoušti, která v polovině minulého století a následných normalizačních letech zdevastovala československou vesnici.

Čtenářsky poutavá je již úvodní kapitola s výstižným názvem *Povahopis*, v níž autor představuje dějiště a hlavní aktéry svého dramatického příběhu. Dějištěm jsou dvě zcela obyčejné vesnice novopackého okresu: Choteč a Svatojánský Újezd, obě v pěší dostupnosti městečka Lázně Bělohrad. Tyto vesnice – jako ostatně většina podobných – patřily v předválečných dobách k oporám konzervativní republikánské agrární strany. V dalším vývoji však prodělávaly hluboký, i když jen přechodný, posun v obce převážně levicově smýšlející, což kulminovalo ve volbách z roku 1946. Sedláci Josef Novotný (1988–1971) ze Svatojánského Újezdu a Josef Machytka (1909–1971) z Chotče se do popředí obecního života dostali již v předválečné době nejen jako odborně zdatní a uvážliví hospodáři, ale i jako stoupci svépomocného zemědělského družstevnictví a jako aktivisté Švehlovy agrární strany, působící v místním i okresním měřítku v hospodářských a občanských funkcích. Josef Novotný byl například spoluzakladatelem pokrokového Rolnického družstva v Lázních Bělohrad, které zprostředkovalo zemědělcům odbyt jejich výrobních přebytků. Uznání si získával i tím, že svoje finanční výnosy investoval převážně do strojního vybavení k ulehčení namáhavých prací (řezačka slámy, výfuk na zrní a po válce i strojní dojení).

Novotného dcera Marie se v roce 1936 provdala za Josefa Machytku, jehož předkové už kdysi ve Svatojánském Újezdu hospodařili. Takto vzniklé rodové spříznění vytvořilo příležitost k účelnému hospodářskému propojení obou usedlostí, což umožňovalo jak vzájemnou výpomoc při klesajícím stavu pracovních sil a strojů, tak zvláště při plnění iracionálně zvyšovaných zemědělských dodávek. Tato racionální součinnost se ovšem již v počátcích kolektivizace nutně stala vítanou záminkou k obvinění obou hospodářů ze spekulativního počínání. V létě 1951, právě uprostřed žňových prací, byli oba zatčeni, byla na ně uvalena vyšetřovací vazba a začala intenzivní příprava kýženého „příkladného“ procesu, což se dělo za součinnosti vyšších stranických, bezpečnostních a justičních činitelů. To byla také ta pravá chvíle, kdy na scénu vystoupila další charakteristická postava místní kolektivizace – novopacká prokurátorka Věra Pechová. Autor ji svými archivními nálezy a svědeckými výpověďmi pamětníků věrně vykreslil jako typ fanatického, mimořádně iniciativního a všeho schopného justičního pracovníka, jací se v té době vyskytovali téměř po celé zemi. Totéž platí i o barvitěm vystižení činnosti dalších horlivých

stoupenců kolektivizace, zejména mimořádně aktivní okresní bezpečnostní trojky.

Začátkem července 1951 došlo v moravské obci Babice k zavraždění tří funkcionářů KSČ a k navazujícímu jihlavskému soudnímu procesu. Tím byla po celé zemi nastartována rozsáhlá hysterická kampaň proti sedlákům a kněžím jako hlavním nepřítelům kolektivizace. V tomto vypjatém ovzduší téměř každý okres usiloval o svůj „příkladný“ politický proces a o další okázalé akce k zastrašení rolníků a k prolomení jejich nechuti vstupovat do JZD. Před soudem se tak nezbytně ocitli i J. Novotný a J. Machytka.

Přípravě, průběhu a důsledkům procesu věnuje Jiří Urban významnou pozornost. Při hlavním líčení dne 4. října 1951 před novopackým okresním soudem byli oba shledáni vinnými a pro trestný čin sabotáže a ohrožení zásobování odsouzeni Novotný ke dvěma a Machytka ke třem rokům ztráty svobody. Paradoxně tak bylo potrestáno jejich účelně propojené hospodaření na obou usedlostech směřující k racionálnímu využívání strojů a pracovních sil, k žádoucímu plnění dodávkových úkolů a ke zlepšení zásobování. Navíc byli oba odsouzeni ke ztrátě veškerého nemovitého majetku, stavebního materiálu a zásob obilí. Uložené tresty byly ve své podstatě nezákonné, neboť jimi byli postiženi nejen odsouzení sedláci, ale i jejich manželky, rodiče a děti, kteří tak byli uvrženi do společensky a existenčně opovrhovaného „kulackého ghetta“.

Na soud navazovaly – jak to bylo tehdy běžné po celé zemi – veřejné schůze na vesnicích, šikanování „kulackých dětí“ ve školách a další způsoby skandalizace odsouzených sedláků i jejich rodin. Tresty odnětí svobody vynesly odsouzeněm následně nucené podřadné práce na bezpečnostně sledovaném „justičním“ státním statku (J. Novotný) a v uranových dolech (J. Machytka). Ani jeden z nich se nedožil ospravedlnění, o něž až do konce života usilovali. Teprve v roce 1990 bylo jejich trestní stíhání rozhodnutím okresního soudu v Jičíně posmrtně zastaveno a odsuzující rozsudky zrušeny. Nikdo však už z nich a z celých rodin nesmyl kulacké prokletí vypálené na nich ve jménu tragického kolektivizačního experimentu. Věcné vylíčení psychózy v poklidném venkovském prostředí a pečlivé vylíčení příprav, průběhu i důsledků novopackého protiselského procesu tvoří hlavní přínos Urbanovy knihy. Nemenší čtenářskou pozornost si však zaslouhují i navazující kapitoly (např. o podvodném „výkupu“ zemědělských strojů, o vleklých strastech JZD ve Svatojanském Újezdu s půdou, povinným pachtem či nedostatkem pracovních sil) apod. Nepochybně jde o průkopnický příspěvek k regionálním dějinám našeho novodobého zemědělství, který – doufejme – najde svoje pokračovatele i v jiných regionech.

Karel Jech

ÚVOD

V člověku vytvořila evoluce živočišný druh schopný přemýšlet o budoucnosti i minulosti. Tématem této práce je násilná kolektivizace zemědělství – látka, která nesporně náleží k velkým tématům moderních československých dějin a patří k charakteristickým událostem poválečného Československa. Proces kolektivizace radikálně zrušil staleté majetkové poměry a pracovní způsoby zemědělců, zemědělství v této době splácelo krutou daň politice a ideologii. Šíře tohoto stále ještě dostatečně neprobádaného tématu proto nabízí celou škálu pohledů, otevírá cestu zkoumání a úvahám o historickém prožitku komunismu na našem venkově. Dlouho potlačovaná pravda o dějinách této totalitní doby v mých myšlenkách přímo volá po historickém zpracování. Zastávám názor, že je nutné informovat o této trpké minulosti a bojovat proti „zneviditelnění“ obětí komunistické totality. Plně se ztotožňuji s tvrzením, že *„je zcela nezbytné, aby se poučení čerpalo také a právě z těch událostí, roků a desetiletí, na které by skoro všichni nejraději zapomněli“*.¹ Historie nepromlčuje. Intenzita uvědomování si minulosti a historická paměť ale slábne s tím, jak dorůstá generace, která postrádá vlastní, dostatečně silnou, autentickou zkušenost s reálným socialismem, která již nedisponuje pamětí na dobu nesvobody. Dluh paměti je proto třeba nahradit historickým poznáním, je třeba stále klást otázky, neboť teprve důkladné poznání fungování totalitního systému je předpokladem překonávání minulosti.

S tématem kolektivizace, jak už vysvítá ze zvoleného přívlastku „násilná“, je nerozlučně spojena otázka jejích obětí. V mých očích je to též otázka morální povinnosti uctít památku pronásledovaných, anonymních obětí komunistické zvěle, režimu, který se snažil vymazat jakoukoli vzpomínku na ně. Historická paměť obětí komunistické diktatury je v tomto ohledu dle mého soudu stále nedostatečně zakotvena ve veřejném obrazu nedávné minulosti. Dal jsem si tedy za cíl poodkrýt tuto historickou paměť a přispět ke

---

¹ GAĎOUREK, Ivan – NEHNĚVAJSA, Jiří. *Žalářovani, pronásledovaní a zneuznaní: svědectví ještě žijících obětí stalinismu v českých zemích*. Brno 1997, s. 110.

zmapování kolektivizace v regionu, na podkladě života obyvatel tohoto regionu. Se znalostí obecného vývoje problematiky mě tedy zajímaly především individuální osudy v kontextu doby. Pokusil jsem se pochopit vztahy, vazby i mentalitu, posuzovat motivace, rozkrývat manipulace, prohlédnout způsob myšlení a rozhodování a rekonstruovat perzekuční mašinerii. Z hledání souvislostí přirozeně vplynuly časové přesahy mimo rámec kolektivizační dekády. Zvoleným regionem mi bylo Královéhradecko, konkrétně jeho někdejší novopacký okres. Hovořím-li o královéhradeckém venkově, mám na mysli jeho širší vymezení v hranicích tehdejšího Královéhradeckého kraje.²

Zvolenou strukturou jsem se snažil vystihnout podstatné rysy režimu, nakloněného totální kontrole zásob potravin, regionálního života v tomto režimu, individuálních dopadů i obecně platných tendencí. Tematická koncepce, kterou jsem zvolil, postihuje řízení zemědělských činností, snahu po manipulaci a ovládnutí vesnického života, nátlak na postoje a rozhodování zemědělců i metody represivního a donucovacího aparátu tam, kde přemlouvání a přesvědčování nestačilo. Současně monitoruje úspěchy i prohry projektu jednotného zemědělského družstva, důsledky prosazení kolektivizačního plánu pro zemědělce a zemědělství samotné i majetkově-právní aspekty privátní sféry. Rozsáhlý oddíl je věnován mechanismu přípravy a realizace regionálního politického procesu,³ kterému okresní funkcionáři přisuzovali zásadní význam. Jeho úkolem bylo v prvé polovině 50. let zlomit odpor proti režimem prosazené kolektivizaci zemědělství, stal se nástrojem uskutečňování oficiální politiky a působil jako stabilizační faktor režimu. Poukazuje ale zároveň na instrumentální charakter práva, v němž politický zájem a prosazování stranické (z)vůle stály nad právem a spravedlností. Hlavním záměrem práce bylo vylíčit konkrétní lidské pří-

---

² Dne 21. prosince 1948 schválilo Národní shromáždění zákon č. 280/1948 Sb. o krajském zřízení, kterým se s platností od 1. ledna 1949 rušilo zemské a zavádělo krajské členění. Pojem Královéhradecko, tak jak jej užívám, se tedy vztahuje ke správnímu vymezení kraje Hradec Králové dle tohoto zákona.

³ Za politické a nezákonné považuji veškeré procesy, které jednaly o tzv. protistátní činnosti, resp. činnosti konané z protirežimních pohnutek, a o nichž rozhodovaly politické orgány, nikoli pouze soud. V pramenech samotných se hovoří o politické přípravě, o politickém hledisku, o politické kampani, o politickém využití, o politické linii, o stanoviscích politických činitelů i o politickém zhodnocení procesů s „kulacky“ ocejchovanými hospodáři. Političnost procesů s odpůrci kolektivizace zemědělství byla direktivně vyžadována. Podle tajného pokynu ministra vnitra z 8. května 1953 „je nutno mít na zřeteli, že každý soudní proces proti kulakovi je procesem politickým. Ke zdárnému splnění účelu trestního stíhání potřebuje proto politickou přípravu.“ Karel Kaplan zařazuje procesy se samostatně hospodařícími zemědělci do skupiny hospodářských procesů,

běhy a přiblížit starosti každodenního života v podmínkách násilně prosazované kolektivizace. Co se skrývalo za označením „vesnický boháč“? Jaké byly reálné prožitky lidí, o jejichž pohnutých osudech se rozhodovalo v pracovních stranického sekretariátu? Kde se braly podněty konání jednotlivých složek veřejného života, odkud přicházely impulzy, jakou roli hrála iniciativa vlastních vykonavatelů okresní politiky a do jaké míry se uplatňovaly čistě regionální motivy v rámci centrálních, totalitním režimem diktovaných linií? Jak měla působit a jak skutečně působila „třídní“ politika na veřejnost? To jsou otázky, které jsem si pokládal a na které jsem se v textu pokusil odpovědět.

Takto motivován jsem se rozjel do terénu. Hovořil jsem s lidmi, pozoroval venkovské scenérie a pečlivě naslouchal všemu, co jsem slyšel i viděl. Poté jsem začal pátrat v dokumentech. Místní kroniku a zápisy ze schůzí posléze vystřídaly okresní dokumenty správní i stranické provenience, zápisy veřejné i přísně tajné doplnila úřední korespondence a regionální bádání završil soudní spis. Dosah regionálního příběhu však hranice regionu přesahoval, a tak se mé historické pátrání zastavilo teprve ve zprávách pro ministra, v evidenci jáchymovských táborů a v registrech Státní bezpečnosti. Považuji za nutné vyzdvihnout několik momentů, které byly principiální pro konečnou podobu práce. Zcela zásadní bylo v prvé řadě setkání a seznámení s Marií Machytkovou ze Svatojanského Újezdu. Její životní příběh se stal páteří práce a východiskem k dalšímu bádání. Vedle ní vyprávěli své příběhy i pamětníci mladšího data narození, dcera Marie Sudková, manželé Votočkovi a František Fišar. Rozhovory probíhaly hlavně v období zimy 2007 až léta 2008, pokračují však dodnes. Dalším neúředním pramenem byla Pamětní kniha obce,⁴ v jejímž vedení se v průběhu sedmdesáti let vystřídalo osm kronikářů. V kritice pramenů,

---

kteřé měly pod různě vykonstruovanými záminkami odhalit „sabotáže“ a posílit hysterii „třídního boje“ na vesnici. Od veřejných procesů se zároveň očekávalo, že splní své propagandistické poslání. Jejich výrobci jim přisuzovali „výchovnou úlohu“ – odhalením domnělých viníků neúspěchů hospodářské politiky režimu měly vychovávat k nenávisti vůči „třídním nepřátelům“. DRDA Adam. Konec vesnických upírů: o kolektivizaci, kulacích a likvidaci venkova. A také o panu Stýblovi, posledním obyvateli Rajdlova statku. In BLAŽEK Petr – KUBÁLEK Michal (eds.). *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, s. 288. KAPLAN, Karel. Politické procesy 50. let v Československu. In PERNES, Jiří – FOITZIK, Jan (ed.). *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno 2005, s. 107–114.

⁴ Pamětní knihu obce Újezda Svatojanského jsem studoval v její kopii ve vlastnictví Obecního úřadu Svatojanský Újezd, originály knih jsou součástí dosud nezpracovaného archívního fondu obce ve správě SOKA Jičín.

základním to pilíři historikovy práce, jsem pokračoval nad archivními dokumenty Státního okresního archivu v Jičíně. Z množství prostudovaných pramenů zaslouží zmínku zvláště dochované zápisy ze schůzí okresní bezpečnostní trojky, klubu komunistů z veřejné správy, školního stranického výboru a okresního výboru strany, ale i nezpracované fondy obcí a okresní prokuratury. Ve Státním oblastním archivu v Zámrsku bylo možné dohledat situační zprávy,⁵ zasílané z Nové Paky královéhradecké krajské prokuratury. Svou stopu zanechal jeden z ústředních hospodářů rovněž v Klubu K 231, dokumenty novopacké pobočky tohoto sdružení byly v říjnu 2008, po čtyřiceti letech, vykopány v lese nedaleko Bělé u Pecky.⁶ Důležitá byla rovněž znalost interních stranických a resortních dokumentů centrální provenience, jejichž studiem jsem se zabýval již dříve. Zde stojí za zmínku tzv. Klosův archiv, rozsáhlá agenda náměstka ministra spravedlnosti, vyhodnocující mimo jiné represivní povahu soudnictví v regionech. Důležitým momentem byla v neposlední řadě také vstřícnost dnešních okresních soudů, s nímž jsem se setkal při studiu soudních spisů z 50. let minulého století. Tyto soudy dodnes spravují spisy v trestních věcech, které po roce 1990 podléhaly rehabilitaci ze zákona. Vzájemnou kritikou takto rozmanité množiny pramenů bylo, myslím, možné docílit hodnověrného obrazu minulosti. Zatímco pamětníci vypověděli o subjektivním prožitku kolektivizační reality, dokumenty podaly svědectví o donucovacím charakteru kolektivizace, o systému a roli jednotlivce v něm. O tom, jak byla veřejnost manipulována, podal svědectví dobový tisk.⁷

Když na sklonku roku 1989 upozorňoval historik Jan Křen na „bílá místa“ v československých dějinách, napsal tehdy mimo jiné, že nemilosrdně provedená kolektivizace „nebyla dosud vykreslena jako lidské a sociální drama českého rolníka“. V závěrečném výhledu současně dodal: „A tu je na místě další varování: dějiny tohoto druhu budou silnou a drsnou přírodní stravou, na kterou naše ochablé a zchoulostivělé žaludky nejsou zvyklé, mnohým nebude hned chutnat a někteří ji vůbec nesnesou. Neskonale obtížnější bude nejen jejich tvorba, nýbrž i zvládnutí – takové dějiny se budou

⁵ Dochovaly se v měsíční permanenci z období května 1950 až září 1951, dostupné ve fondu Krajské prokuratury Hradec Králové pod signaturou T 12/50.

⁶ Nyní jsou již uloženy v Národním archivu ve fondu KPV ČR.

⁷ Považuji za vhodné učinit zde poznámku k úpravám jazyka. Zatímco u citací archivních dokumentů sahám ke korekturám gramatických chyb, k doplnění interpunkce a tam, kde to považuji za vhodné, i k přizpůsobení pravopisu (ponejvíc ve výrazech mechanisace, organisace, posice, metody, fysické apod.), citace výpovědí pamětníků zachovávám v hovorové řeči, tak jak byly prosloveny, neboť si tak uchovávají svůj osobitý ráz.

hůř učit a bude těžší se jim učit; s jednoduchými formulkami dnešních úředních dějin je to určitě pohodlnější. A výsledný dojem z nových dějin bude také sotva jen a jen povzbudivý – kdo chce od dějin toliko hrdość nebo útěchu, ať je raději nechte. Lze-li důvodně předpokládat, že nám způsobil a vyvolají nejednu starost, jednu pozapomenutou radost nám dají určitě: radost ze svobodného hledání pravdy.“⁸ Uplynulo dvacet let, během nichž se historická produkce snažila dohnat skluz z období totality. Nutno říci, že tématu kolektivizace a venkova v socialistické realitě vůbec se stále ještě nedostalo zasloužené pozornosti, průkopnickou práci zde odvedl historik Karel Jech. Považují však za nutné upozornit, že dosavadní popis kolektivizace československého zemědělství se téměř výlučně omezuje na stránky administrativně-organizační. Historická věda doposud hmatatelně postrádá snahu o zmapování konkrétních lidských osudů v podmínkách kolektivizace českého venkova. Citelně zde scházejí studie, které se nomezují na statistické konstatování potrestaných, které by popisovaly daný proces pohledem hospodářů, do jejichž každodenní práce se kolektivizační úsilí chtě nechtě, dříve či později, muselo promítnout. Chybí zde výsledky regionální mikrohistorie, zaměřené na venkovskou realitu 50. let a osudy nikoli bezejmenných rolníků.

Předložená regionální práce byla zpracována téměř výlučně na základě dosud nepublikovaných pramenů, k uchopení celé problematiky v širších kontextech ovšem přispěla i vydaná literatura. V soupisu uvedené publikace je možné rozdělit do dvou kategorií; prvně studie, memoáry a monografie vydané po roce 1989, které se dílčím způsobem vztahují ke zvolené problematice. V druhé kategorii byl využit zlomek „předlistopadové“ produkce, ilustrující tehdejší podání událostí či předkládající dobové dokumenty. Z podrobně rozepsaného soupisu bych rád vyzvedl alespoň několik jmen. K historickému zpracování komunistických archivů totalitárního Československa přispěl bezkonkurenční znalec interních stranických materiálů, historik Karel Kaplan. Z jeho obsáhlého díla zmíním alespoň monumentální publikaci *Kronika komunistického Československa: doba tání 1953–1956* (2005), v níž pozoruhodně rozkrývá zákulisní jednání a rozličné motivy počínání předních politických funkcionářů a zveřejňuje raritní poznatky z kontrolované korespondence. Doposud největší zásluhu na historickém zpracování tématu kolektivizace má bezpochyby historik Karel Jech. Jeho nejnovější, nikoli však novátorská, monografie *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy* (2008) shrnuje autorův dosavadní výzkum a zastřešuje tak drobnější vědecké studie a stať do ucelené, reprezentativní podoby doplněného vydání *Soumraku selského stavu* (2001) – publikace, jež

⁸ KŘEN, Jan. *Bílá místa v našich dějinách?* Praha 1990, s. 54 a 105.

zůstává základním a dosud nejhodnotnějším výstupem studia kolektivizace československého venkova. Je však třeba ocenit raritní fotodokumentaci publikovanou v poutavém obrazovém doprovodu nově vydané knihy. Stále jedinečnou zůstává Jechova edice *Vystěhování selských rodin v Akci K (kulaci) 1951–1953* (1992), interní edice Ústavu soudobých dějin AV ČR, připravovaná nyní v rámci projektu České zemědělské univerzity k rozšířenému vydání. Z dalších autorů a aktivit zasluhují připomínku starší studie moravské historičky Jany Burešové, původní regionální studie Marie Skopalové, k pohraničí potom práce Jiřího Topinky. Nesmírně záslužnou práci zachycování vzpomínek pamětníků odvádí občanské sdružení Post Bellum se svým projektem *Příběhy 20. století*, opomenout nesmím ani regionální sborníky pamětí politických vězňů.

Považuji za nutné předložit zde ještě otázku, kterou vyslovil již Stéphane Courtois: „*Nepřipadá v úvahu, že bychom se vraceli k historickým koncepcím 19. století, kde historik chtěl spíše soudit než chápat. Nicméně může historik, stojící tváří v tvář nezměrným lidským tragédiím, přímo vyvolaným určitými ideologickými a politickými koncepcemi, může se takovýto historik vůbec neodvolávat na humanistickou koncepci, [...] na úctu k lidské bytosti?*“⁹ Je tedy vhodné poznamenat, že svou historickou analýzou vyjadřují respekt k demokratickým hodnotám a úctu k lidskému životu. S cílem přispět k diskusi o zásadních otázkách násilné kolektivizace sledují životní osudy konkrétních lidí, do jejichž každodennosti se s dobou nevybíravostí promítlo praktické uskutečňování zemědělské politiky KSČ. Výsledek předkládám k posouzení čtenáři.

---

⁹ COURTOIS, Stéphane et al. *Černá kniha komunismu: zločiny, teror represe*. I. díl. Praha – Litomyšl 1999, s. 21.

PERIPETIE SVATOJANSKO- ÚJEZDSKÉHO JZD

„Jde pevně kupředu naše zem,
jinudy cesta nepovede.

Já kdybych byl dnes rolníkem,
právě teď vstoupím do JZD.“

(Josef Rybák, Rozhovor s rolníkem, 1953)¹

Hovořili Karel Kaplan o třech hlavních etapách kolektivizačního procesu,² pojďme si ukázat na příkladu malé obce Svatojanský Újezd, rozprostírající se v zemědělské oblasti krkonošského podhůří mezi Hořcemi, Jičínem a Novou Pakou, platnost jeho generalizace.

Při bilancování činnosti místní komunistické organizace zapsal Kovanda v roce 1951 do Pamětní knihy obce následující řádky: „*Když pak se na sklonku roku 1950 začalo uvažovat o založení JZD ve zdejší obci, stala se mladá organizace, podle názoru mnohých, úhlavním nepřítelem všech zemědělců [...] Odpor k linii strany projevuje se především pasivitou; ať v obci je svolána jakákoliv schůze, zeje místnost, ve které se schůze koná, prázdnotou.*“³ Tato pasivita byla pro agilního Kovandu těžko pochopitelná, stávala se tedy častých terčem jeho poznámek a koneckonců i impulzem ke konstrukci kriminálního chování místních autorit. V podzimních měsících roku 1950 byla obec zahrnuta do okresního plánu zakládání nových JZD. Místní hospodáři však o „socializaci vesnice“ projevovali pramalý zájem, jejich přesvědčení, že jedině vlastnický, rodově posilovaný vztah k půdě spolu s tvrdou prací může vést k hospodářské prosperitě, bylo neochvějné. Místní kronikář si proto posteskl, že je „nelze žádným způsobem získati a přesvědčiti o výhodách družstevního hospodaření“ a že „odpor proti JZD projevuje se v celém veřejném dění vesnice. [...] JZD ve zdejší obci dosud ustaveno nebylo, ač byla naše obec vybrána mezi těmi,

¹ BROUSEK, Antonín (ed.). *Podivuhodní kouzelníci: čítanka českého stalinismu v řeči vázané z let 1945–55*. Purley 1987, s. 84.

² Kaplanova periodizace rozlišuje tři kolektivizační etapy. První v letech 1949–1950 byla poznamenána nečekaným nezájmem rolníků. Druhá, vyhlášená v roce 1952, byla plánována jako „přelomová“, skončila však krizí v letech 1953–1954. Třetí a rozhodující etapa probíhala v letech 1955–1960 a byla ukončena v podstatě zánikem soukromě hospodařících zemědělců jako sociální vrstvy. KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa...*, s. 47.

³ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1951, heslo „30 let KSČ“.

v nichž mělo být JZD ustaveno do konce roku 1950. Pro živelný odpor místních zemědělců nebylo možno ani ustavit přípravný výbor JZD. “ Hovořil dokonce o nenávisti vůči všem socialistickým myšlenkám na vesnici.⁴ Rovněž okresní prokurátorka Pechová si ve svých pravidelných raportech krajským představeným na liknavost místních rolníků, stavějícím se k agitacním akcím JZD převážně zády, často stěžovala a jejich odpor nazírala příkladně ideologicky, z „třídně“ vyhraněných pozic. „*Soukromokapitalistický sektor ve městě je téměř úplně zlikvidován, na venkově se však dosud udržuje, neboť družstevnictví přes značné pokroky zápasí dosud s četnými obtížemi, narážejíc zejména na liknavost, někdy i zřejmý odpor malých a středních rolníků, nemohoucích se dosud vymaniti z příliš dlouho trvajících své závislosti na venkovských boháčích, čímž postup venkova k socializaci značně je brzděn*“, psala v závěru roku 1950.⁵ Místním hospodářům se ovšem nelze divit, odstrašující případ špatně hospodařícího, ukvapeně založeného JZD měli hnedle v sousední obci Šárovceva Lhota. V diskusích tedy trefně poukazovali na špatnou pracovní morálku v JZD a na zhoršené hospodářské výsledky oproti rolníkům samostatně hospodařícím. Nešlo přitom o nijak ojedinělý jev, vzdor a nedůvěra zemědělců byly všeobecné⁶ a straničtí funkcionáři považovali za nezbytné zabývat se tímto problémem na všech úrovních řízení. V přijímaných závěrech se vesměs zdůrazňovalo, že OV KSČ musí zkvalitnit výběr referentů na schůze, připravit pro ně argumentační materiál a vůbec se více věnovat zemědělské problematice. „*Chyběli totiž referenti, kteří by pocházeli přímo z vesnice a dokázali argumentovat nejen v obecné politické rovině, ale i se znalostí problematiky vlastní zemědělské výroby.*“⁷ Když například v učitelském sboru střední a národní školy v Lázních Bělohradu soudružka Kubalíková prosazovala účast na agitaci pro JZD, učitel Trávník ze své zkušenosti namítl, „*že se mu dalo těžko rolníky přesvědčovati, když mnohému v hospodářství nerozumí*“.⁸ Ukazuje to na snahu po co nejširším zapojování učitelů, farářů,

⁴ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1950, heslo „Závěrem r. 1950“ a „Prvé počátky JZD“.

⁵ SOA Zámorsk, f. Krajská prokuratura Hradec Králové, k. 1, inv. č. 271, sign. T 12/50, Situační zpráva, Okresní prokuratura v Nové Pace 30. 12. 1950.

⁶ Dle vzpomínek regionálních organizátorů kolektivizace se tehdy mezi lidmi šuška-lo, že zkratka JZD znamená Jeden-Zemák-Denně. V souvislosti s distribucí pracovních jednotek se prý později JZD začal připisovat další význam: Jeden-Zadarmo-Dělá a nazpátek zase Druhý-Zadarmo-Jí. HOLÁ, Věra – VICHÉREK, Efrem (ed.). *Neobyčejná doba: vzpomínky průkopníků socialistického zemědělství*. Praha 1980, s. 334, 337.

⁷ DOLEŽAL, Jan – KMONÍČEK, Josef – PEKÁREK, Jiří. *Když mizely meze...*, s. 21.

⁸ SOKa Jičín, f. Obecná a měšťanská škola Lázně Bělohrad, kn. 8e, Zápis ze členské schůze ZO KSČ střední a národní školy, Lázně Bělohrad 27. 5. 1952.

Agitace za socialistické soutěžení – jarní polní práce

úředníků, příslušníků Bezpečnosti, představitelů masových organizací, dělníků, ale i prokurátorů a soudců do politických kampaní za prosazování kolektivizace.

Na začátku června 1951, měsíc poté, co okresní prokurátorka informovala o „odhalení rozvracečů“ zemědělských schůzí ve Svatojanském Újezdě, byli krajští funkcionáři vyrozuměni o přetrvávajícím odporu proti myšlence založení JZD v této obci. „*Je zřejmo*“, vyvozovala Pechová, „*že škůdci narušující postup této obce k socializaci nebyli ještě v plném rozsahu odhaleni a agitují skrytě dále proti všem akcím lidovědemokratického řádu, což projevilo se v posledních dnech rezignací četných funkcionářů*“.⁹ Odpor proti kolektivizační myšlence tedy rozhodně nestál jen na několika jedincích, na něž bylo ideologicky ukázáno jako na škůdce a „kulaky“, kolektivizační agitátoři však ve svém náporu nehodlali polevit. Dne 5. července 1951 byla do místního hostince svolána veřejná schůze, na níž místní

⁹ SOA Zámorsk, f. Krajská prokuratura Hradec Králové, k. 1, inv. č. 271, sign. T 12/50, Situační zpráva, Okresní prokuratura v Nové Pace 1. 6. 1951.

i okresní straničtí referenti „dokazovali“ správnost nových vládních opatření. V následné diskusi se prý znovu projevila „*stará nenávisť vůči všem socialistickým myšlenkám na vesnici*“. Přestože Kovandovo vnímání odmítavých postojů k politice KSČ bylo z pozice nadšeného budovatele jaksi vyhocené, zůstává nesporné, že drtivá většina rolníků kolektivizační plány rezolutně odmítala. Vcelku přiléhavě vystihl kronikář jejich postoj, když napsal: „*JZD je stále našimi zemědělci pokládáno za největší zlo, které jim chce připravit nikoliv lepší, ale horší životní podmínky.*“¹⁰ Přesto se místní agitátoři svého záměru nehodlali vzdát a Josef Kovanda ze své pozice velebil „průkopnické“ jednání místních kovorolníků: „*Odvahou je nutno nazvat počín šesti drobných zemědělců, kteří jako komunisté při stranické prověrce podepsali členskou přihlášku do JZD. Jména těchto průkopníků buďtež jako vzor velké mravní síly pokolením budoucím.*“¹¹ Tempo kolektivizace zde rozhodně nemohlo uspokojovat představy těch, kteří kalkulovali s nadšeným zakládáním socialistických výrobních podniků ve formě JZD. Straničtí funkcionáři si sice uvědomovali, že nejdřív bylo nezbytné, aby JZD „*přestala být strašidlem pro rolníky, kteří nejsou nepřátelsky zaujati proti socialismu*“,¹² ale úspěchy slavit nemohli.

K rozšiřování povědomí o kolektivistické „socializaci vesnice“ byli hojně využíváni účastníci propagandistických zájezdů do SSSR.¹³ Tak tomu bylo i v případě „zaostávajícího“ Svatojanského Újezdu. Koncem března 1951 přijel do obce František Falta, předseda ONV v Hořicích, aby zdejšími občanům ve veřejném projevu „osvětlil“ práci sovětského zemědělce.¹⁴ Že se v takovýchto případech jednalo o výklady naprosto idealizující, nekritické a tedy spíše zastírající než osvětlující, by snad ani nebylo nutné dodávat. V listopadu 1950 obec navštívilo také pojezdové kino Ďurišova ministerstva zemědělství. Dohromady 56 přítomných občanů shlédlo kromě hlavního snímku „Černé na bílém“ i několik kratších propagandis-

¹⁰ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1951, heslo „Nová zásobovací opatření“.

¹¹ Byli jimi František Kout, Miloslav Medlík, Augustin Šorf, Josef Kulhánek, František Mach, a Bohuslav Haman. OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1950, heslo „Prvé počátky JZD“.

¹² DOLEŽAL, Jan – KMONÍČEK, Josef – PEKÁREK, Jiří. *Když mizely meze...*, s. 33.

¹³ Rudolf Slánský informoval na zasedání ÚV KSČ již v únoru 1950 o delegaci tří set rolníků, kteří nedávno navštívili Sovětský svaz. V únoru 1951 hovořil při stejné příležitosti o šesti stech delegátech, kteří loňského roku navštívili SSSR a „*zanesli pravdu o sovětských kolchozech a o vyspělém sovětském zemědělství do našich vesnic*“. S nimi pak byly uspořádány tisíce schůzí a besed. SNÍTIL, Zdeněk (ed.). *Sborník studijních materiálů k československým dějinám v období 1948–1953 II*. Praha: VŠP ÚV KSČ, 1969, dokument č. 1, s. 12 a dokument č. 3, s. 60.

tických filmů agitujících za společné obdělávání půdy.¹⁵ Krom takovýchto akcí zde byla patrná snaha prezentovat úspěchy tzv. „vzorných“ JZD, jež byla z pokynu ÚV KSČ budována jako příkladný a přitažlivý vzor v každém okrese. K manifestaci pokroků socialistického zemědělství novopacítí funkcionáři v létě 1951 důkladně připravovali hromadný svoz obilí. „*Když se tento manifestační svoz dobře připraví, je to velký politický význam. V tomto by mohly pomoci patronátní závody, které by mohli z patronátní obce obilí manifestačně odvést*“, kalkuloval tajemník Celer ve schůzi předsednictva OV KSČ.¹⁶ V pátek 14. září pak v *Rudém právu* vyšel článek „*Jak Nová Paka jako třetí okres v našem kraji splnil[a] dodávky obilí na 100 procent*“, který propagandisticky líčil brigády a pomoc z patronátních závodů a samozřejmě práci „vzorných“ JZD – Roškopov a Slemeno, která prý plnila vysoko nad 100 %. „*Pozornost okresních složek se zaměřila na 10 obcí, kde nejvíce vázl výmlat a výkup, kde se mělo vykoupit největší množství obilí. [...] Tohoto výsledku ve výkupu bylo dosaženo tím, že z iniciativy OV KSČ se zapojily do akce za urychlené splnění výkupu všechny složky v okrese.*“¹⁷ Přesto přesvědčování ani všudypřítomná propaganda nepřinášely očekávané výsledky. Optimismus komunistických funkcionářů nedošel naplnění, představy o dobrovolném a hromadném vstupování rolníků do JZD se nepotvrdily, a tak se i ve Svatojanském Újezdu ukázalo prstem na nejrespektovanějšího hospodáře, který byl jako „kulak“ a „vykořisťovatel“ exemplárně odsouzen a ze života v obci, sice „jen“ dočasně, vyřazen. Ostatní hospodáři byli zastrášeni, cesta k založení JZD byla otevřena.

Na začátku roku 1952 vydali členové rady ONV jasný pokyn k průzkumu „*členské základny a příčin, které brání rozvoji JZD*“, k bezpečnostním opatřením „*k ochraně družstevního majetku před škůdci a nepřáteli JZD*“, k vypracování plánu „*propagace dosažených dobrých výsledků v JZD*“

---

¹⁴ Na tomto místě musím opět upozornit na kronikářův povzdech, který zpravuje o zanedbatelném zájmu místních občanů o tuto propagandistickou akci. „*Přesto, že projev byl publikován několikrát v místním rozhlase a i plakáty, byla účast na něm velmi slabá. Z MO KSČ bylo přítomno 9 členů, z indiferentů byl přítomen jen jeden.*“ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského: zápis k roku 1951, heslo „Veřejný projev“*. Na adresu nadšených agitátorů dodejme, že v podstatě nikdo z nich netušil, jaké poměry panují v zákulisí sovětského zemědělství ve skutečnosti.

¹⁵ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského: zápis k roku 1950, heslo „Pojízdné kino ministerstva zemědělství“*.

¹⁶ SOkA Jičín, f. OV KSČ Nová Paka, kn. 40, Zápis ze schůze předsednictva OV KSČ dne 18. 7. 1951 na okresním sekretariátu KSČ v Nové Pace, s. 3.

¹⁷ *Rudé právo* /Hradec Králové/. Roč. 31, č. 217 (14. 9. 1951), s. 4.

Jarní práce rozhodnou, jaká bude úroda!

Brzy na jaře amykovat škůdla přes brázdy!

Zevnitř parohů panely sypká - odhřívá parohy vyčistí!

Půdu řádně vyhoupat staršovými a umělými hnojivy!
Přípravu půdy a osev provést včas ve správných lhůtách!

Ke 500 kmenům a kloboukům

Křížové seti

sestí plátno, pás, jednoduše a bez
vzdálenosti 2,5 - 3,5 m k sobě

Vysoké výnosy obilovin docílíme jen správným ošetřením

Bájejte proti plevelům; způsobují ročně milionové škody!

celkové množství 100%

OPROUDNĚ
Kdyžkoliv odhalíte plevely, okamžitě je vytrávejte!

A takový bude výsledek:

Agitace za socialistické soutěžení – jarní polní práce

v souvislosti příprav valných hromad“ a k včasnému zajištění přednostní dodávky osiv, sadby a hnojiv pro JZD vyšších typů. V obcích, ve kterých JZD ještě nebylo, měly být zjištěny „příčiny, které brzdí založení JZD“ a vypracován „plán k získání malých a středních zemědělců pro založení JZD“. ¹⁸ Během první poloviny července toho roku jednali místní komunisté a funkcionáři MNV o tom, jak budou obdělávána konfiskovaná pole odsouzeného Josefa Novotného. Hospodář navrátil se z výkonu trestu na konfiskátu pochopitelně hospodařit nechtěl. Půda proto byla přikázána do nuceného pachtu pěti rolníkům obhospodařujícím 7 až 10 ha a byl zorganizován nábor do JZD. „Výsledek však byl naprosto negativní. Mnozí zemědělci se před dvojicemi schovali, mnozí nechtěli s nimi ani mluvit.“ ¹⁹ Po návštěvě delegáta Kaudla z novopackého ONV (21. července) byly do obce vyslány nové agitační dvojice z Lázní Bělohrad i z Nové Paky. Jejich příslušníci zdráhajícím se zemědělcům pohrozili, že kromě polností po Josefu Novotném a Josefu Pařízkovi (ten již půdu nemohl obdělávat pro své stáří) dostanou do povinného pachtu dle zákona 55/1947 Sb. ²⁰ také bývalý dvůr Okrouhlík ²¹ o celkové výměře 44 ha, kterého se tehdy zbavovaly ČSSS. Zvláště větší zemědělci, kteří se přidělu půdy museli obávat v prvé řadě, proti tomuto argumentu prohlásili, že raději vstoupí do JZD s tím, že závazné přihlášky podepíší jedině všichni najednou a veřejně. Dne 24. července 1952 se tedy v hostinci sešla veřejná schůze, jíž se zúčastnilo 42 zemědělců. „Taková účast na schůzi snad dosud nebyla!“, psal Kovanda.

¹⁸ V zasedací síni ONV se projednávaly také záležitosti státních traktorových stanic (STS). Přítomní se ale jen proklamativně shodli na nutnosti zlepšení práce, neboť „STS na našem okrese se nestala organisátorkou vysokých výnosů JZD a traktoristé se dosud nestávají průkopníky socialismu na vesnici“. SOKA Jičín, f. ONV Nová Paka, kn. 22: Zápis o schůzi rady ONV v Nové Pace 31. 1. 1952, s. 1–5.

¹⁹ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1952, heslo „Socializace vesnice. Počátky JZD“.

²⁰ Zákon o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu z 1. dubna 1947 v § 3 stanovil: „Neobstaral-li vlastník úmyslně nebo z nedbalosti obdělání zemědělské půdy zcela nebo zčásti, ač ji podle svých osobních poměrů obdělati mohl, zjedná místní národní výbor z úřední moci výpomoc, nebo přikáže neobdělanou zemědělskou půdu na dobu 3 hospodářských let jiným zemědělským podnikatelům v obci do povinného pachtu; zemědělský podnikatel jest povinen přijmouti zemědělskou půdu do povinného pachtu v rozsahu, v jakém ji může svými prostředky, zejména svými vlastními pracovními silami, obdělati a na ní řádně hospodařiti bez újmy pro svůj vlastní podnik. Při přikázání povinného pachtu budiž důsledně dbáno toho, aby jednotlivé zemědělské závody nebyly pracovní přetěžovány[!]. Nebude-li možno přikázati neobdělanou půdu do povinného pachtu, může místní národní výbor převzít tuto půdu do vlastního hospodaření za podmínek podle tohoto zákona.“

S delegací z okresu přijel dokonce tajemník OV KSČ Václav Celer, který nesmlouvavě zopakoval výhrůžku případného rozpisu pozemků Okrouhlíku pouze na největší zemědělce.²² Po nezbytném referátu o přednostech kolektivního hospodaření a za triumfálního dozoru okresních funkcionářů podepsali připravené přihlášky všichni přítomní kromě Františka Sedláčka.²³ Soustavnému náporu okresních náhončí tedy svatojanskoújezdští zemědělci podlehli během čtyř dnů. Následující týden byl zvolen přípravný výbor JZD, schválený radou ONV.²⁴ O funkci předsedy JZD nikdo nestál, „to oni se lidi báli, aby nepřišli do nějakýho maléru“, vykládají pamětnice. Nakonec byl zvolen Václav Vaňura, který ale ke skutečnému vedení postrádal potřebné povahové předpoklady.²⁵

O skutečném postoji (nejen) místních rolníků nás hodnotně zpravuje opět Kovanda: „*Družstvo tedy máme. Že by však každý družstevník byl přesvědčen o správném významu věty, kterou v členské přihlášce podepsal a která zní, ... že výstavba a rozvoj JZD je správnou cestou k budování šťastné a spokojené vesnice, to se tvrdit nedá, neboť jinak by se mezi nimi nemohly vypravovat hloupé povídačky jako ,teď nastane hlad; teď bude jen trochu bídy, přestane blahobyť; já svou ženu užívím, ale hnůj rozhazovat ji nenechám; koně z baráku nedám, kde bych sehnal peníze na nového, až to praskne; rok to vydržíme a zatím to praskne; dobrovolně jsme to nechtěli,*

²¹ Ke dvoru Okrouhlík blíže viz kap. Bezradnost nakládání s půdou.

²² Když se rolník Marek „obrátil na všechny přítomné zemědělce otázkou, chtějí-li, aby Okrouhlík byl rozdělen mezi všechny, čemuž rozhodně odporoval s. Celer, který prohlásil, že Okrouhlík bude přidělen těm největším zemědělcům a nikoliv drobným, vystoupili Slavík a Šulc, kteří prohlásili, že vstup do JZD podepíší“. OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1952, heslo „Socializace vesnice. Počátky JZD“.

²³ František Sedláček patřil do skupiny nejmenších rolníků v obci, tzv. domkařů. Sám pracoval v uhelných skladech a políčko kolem samoty u lesa, kde bydleli, obhospodařovala manželka. Jeho rodina později odolala i druhému kolektivizačnímu náporu. Kronikář Rudolf nás totiž na konci dekády zpravuje o tom, že „v soukromém hospodářství zůstala Stanislava Sedláčková“. OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1960, heslo „Mládež“.

²⁴ Odsouhlasen byl PV JZD v tomto složení: předseda Václav Vaňura (10,45 ha), místopředseda Miroslav Medlík (9,39 ha), členové Bohuslav Haman (2,98 ha), František Kout (4,60 ha), Václav Marek (8,98 ha), Miroslav Perný (9, 11 ha) a Jan Šmidrkal (7,21 ha). SOKA Jičín, f. ONV Nová Paka, kn. 23, Zápis ze schůze rady ONV, Nová Paka 7. 8. 1952.

²⁵ „*On se každěj na vedoucí místo nehodí, on to byl takovej pomalej člověk, ne aby měl nákej postřeh a věděl, co má dělat. Takhle povahově to byl hodnej člověk, no ale na náký tohle vedení a sám, aby to tak rychtoval a honil, to nebyl*“, vzpomíná Marie Machytková, nejstarší obyvatelka obce.

byli jsme do toho vnuceni' apod. S takovými plány vstupovali naši zemědělci do nového života na vesnici“, zapsal do obecní kroniky Josef Kovanča.²⁶ „Ty starší hospodáři, ty byli všechny takovýho myšlení jinýho, než tenhle komunismus“, říká Marie Machytková a dodává, že společná mezi nimi byla i počáteční víra v dočasnost komunistické diktatury a s ní i vnuceného jim JZD. „Že to dlouho nevydrží, to každěj si tak myslel“, říká a při vzpomínce na svého tchána z Chotče mne ubezpečuje také o rozšířeném poslouchání zahraničního rozhlasu, k jehož informacím lidé upírali naděje ve změnu.

Agitační nápor se pochopitelně neomezoval pouze na Svatojanský Újezd, okresní straniční funkcionáři tou dobou hovořili o „široké přesvědčovací akci“, jejímž výsledkem byly přípravné výbory JZD po celém okrese. Rovněž kolegium ministra zemědělství bylo vyrozuměno. V královéhradeckém kraji se „v přesvědčovací akci stále pokračuje. Prozatím jest ustaveno 155 nových JZD a schváleno provedení HTÚP ve 249 obcích“, informoval instruktor MZ Arnošt Roubal v září.²⁷ Zápis ze schůze rady ONV nám umožňuje nahlédnout pod pokličku realizace celého strategického plánu, neboť zde byl po dvouměsíčním trvání vyhodnocován. „Od 21. června 1952 nastoupil zdejší ONV za pomoci OV KSČ a funkcionářů strany širokou přesvědčovací akci na naší vesnici. Přesvědčovací akce byla nastoupena tím způsobem, že byly ustaveny úderky, vedoucí úderek a jejich zástupci. Úderky pracovaly v přesvědčování každý den, takže vesnice nezůstala bez spojení. [...] V této agitaci byla zlepšena práce oproti způsobu agitace, jakou jsme prováděli dříve. Byla to agitace nárazová, nesoustavná a za dobu 2 roků nepřinesla téměř žádných viditelných výsledků.“ Nyní se soudruzi pyšnili jinými agitačními výsledky. Dle jejich údajů bylo během osmi týdnů založeno 30 nových JZD, 6 menšinových rozšířeno (celkem 1180 lidí podepsalo přihlášku do JZD) a téměř všichni přesvědčeni k realizaci HTÚP (z 6637 ha zemědělské půdy bylo pro HTÚP získáno 5553 ha). Do přesvědčovací akce se zapojilo na 120 funkcionářů. Soudruzi si svůj úspěch vysvětlovali získáním „středního rolníka jako kolísavého živlu na stranu socializace vesnice“, což „se mohlo podařit proto, že referáty ONV nastoupily správnou cestu v třídním boji na vesnici“.²⁸

²⁶ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1952, heslo „Socializace vesnice. Počátky JZD“.

²⁷ PŠENIČKOVÁ, Jana (ed.). *Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství – vznik JZD 1952*. Praha: SÚA, 2000, dokument č. 47, s. 255.

²⁸ SOkA Jičín, f. ONV Nová Paka, kn. 23, Zápis ze schůze rady ONV, Nová Paka 21. 8. 1952, s. 3–4. Materiál pro tuto schůzi nazvaný „Rozvoj JZD v okrese. Zajištění HTÚP a plnění plánu investic v JZD“.

Rolníci na druhé straně naopak doufali v dočasnost experimentu, nebo již celkově rezignovali.

Slibně rozjetou akci novopackých funkcionářů kvitovaly i Zemědělské noviny. „*Přesvědčování nebylo lehkou záležitostí a bylo třeba se vypořádat s názory: ‚Já první nepůjdu.‘ [...] Bylo třeba přesvědčovat individuálně, každého rolníka zvlášť, ale úspěchu bylo dosaženo a letos ihned po žních rozorávají meze v šesti obcích, které leží v nejúrodnější části okresu.*“²⁹ Šestici zmiňovaných obcí tvořily Bělá u Pecky, Brtev, Horní Nová Ves, Karlov, Lázně Bělohrad a Pecka. Jak jsme výše vylíčili, během následujícího měsíce situace značně pokročila a ve vzpomínané schůzi byl již Svatojanský Újezd rovněž aktuálním adeptem HTÚP. S rozoráváním mezí se začalo hned počátkem září 1952. Josef Kovanda považoval událost za vskutku přelomovou. „*Dne 5. září došlo v naší obci k historickému okamžiku. Tento den bylo započato s rozoráním mezí*“, zapsal s nadšením, zároveň však cítil nutnost dodat, že „*dálo se tak celkem bez zájmu našich zemědělců*“.³⁰ Marie Machytková podotýká, že po „triumfálním“ rozorání mezí bylo ještě dlouho poznat, jak kdo půdu obhospodařoval. „*Naše pole jsme vždycky poznali*“, říká. Rozoráním zaniklé hranice pozemků byly dobře čitelné např. na řádcích souvisle naseté řepy. „*Když byl liják, ornice letěla dolů ze svahu*“, ale tím se nikdo nezabýval, nikoho to netrápilo, podstatné bylo zespolečenštění výroby. „*To už pak nebylo tak cenný, jako když to měli lidi svý, [když] si každéj okolo toho svýho chodil*“, připomíná Marie Machytková proměnu ve vztahu k půdě.

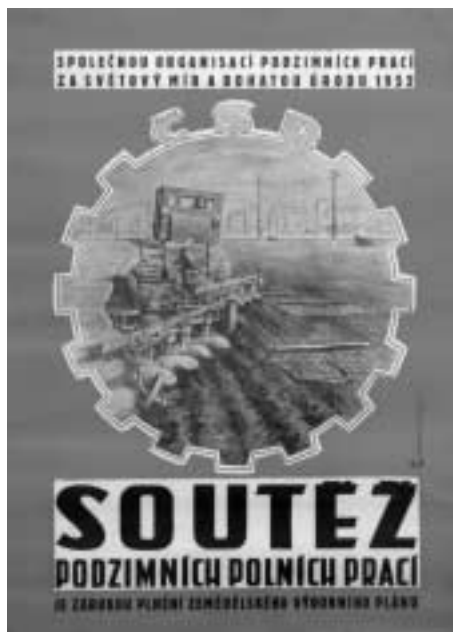
Není bez zajímavosti, že si tato „široká přesvědčovací akce“ vyžádala své oběti – nejen materiální, nýbrž i lidské. V noci ze 14. na 15. srpna byl noční klid ve Svatojanském Újezdu vyrušen požárním poplachem. V nedalekém Valdově hořela usedlost Viléma Dreslera. Zpráva, hodnotící dosavadní průběh kolektivizační agitace, informovala radu novopackého ONV, že ke dni 14. srpna 1952 „*v soukromém hospodaření zůstávají obce: Valdov, Studénka, Hřídelec, ...*“ a že „*přesvědčovací akce pokračuje*“.³¹ Vilém Dresler z Valdova svou usedlost té noci sám na několika místech podpálil, načež se v nedalekém lese oběsil. Co bylo motivem jeho jednání, lze si lehkou domyslet. Hospodář, posilnivší se před fatálním rozhodnutím láhví koňaku, svůj majetek i život raději zmařil, než by se podílel na JZD,

²⁹ *Zemědělské noviny*, roč. 8 (1952), č. 176 (27. 7.), s. 3: „Drobní a střední rolníci na Novopacku přistupují ve žních za členy JZD a připravují rozorání mezí“.

³⁰ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1952, heslo „Socializace vesnice u nás“.

³¹ SOKa Jičín, f. ONV Nová Paka, kn. 23, „Rozvoj JZD v okrese. Zajištění HTÚP a plnění plánu investic v JZD.“ (Materiál pro schůzi rady ONV dne 21. 8. 1952).

Agitace za socialistické soutěžení –
podzimní polní práce

jehož realita v obci se nezadržitelně přibližovala. „Byl zásadním nepřitelem socializace vesnice a jako takový vzal raději vše, co měl, s sebou, zapomenuv při tom i na své děti“, napsal Kovanda a svůj zápis doplnil značně cynickým komentářem.³²

Je pozoruhodné, že (již citovaná) zpráva pro radu ONV z 21. srpna obsahovala konstatování, že s růstem a zakládáním JZD vzápětí vyrůstají nové problémy jejich budování a technického zajištění. Jedním z problémů, který byl pokyny z centra a všudypřítomnou propagandou neustále živěn, byla záležitost „vesnických boháčů“. Rolníci, kteří pod vytrvalým tlakem nakonec přistoupili na pochybný podnik JZD, vesměs vítali účast respektovaných hospodářů na „družstevních“ pracích. Problém byl v tom, že ústřední orgány vedly a iniciovaly vytrvalý (a stále se „zostřující“) boj proti „třídnímu nepříteli“, personifikovanému „vesnickým boháčem“. Proto se musela dodržovat direktiva nestrpět takto oceňované hospodáře v JZD a dál je ubíjet přemrštěnými dodávkovými předpisy a vůbec povšechným

³² „Vcelku možno říci, že to byla lidská zřůda, která nezasluhuje politování“, zněla Kovandova nehorázná poznámka. OÚ Sv. Új., Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského: zápis k roku 1952, heslo „Požár ve Valdově“.

znepříjemňováním existence. Po všech stránkách dosti chatrné JZD tak bylo vystaveno další „široce rozvinuté“ agitační kampani, tentokrát ze strany MO KSČ.

Na konci října 1952 mělo předsednictvo novopackého OV KSČ na programu „průzkum práce“ stranické organizace v obci. Přítomní soudruzi se znepokojením konstatovali, že od červencového ustavení JZD obec nenavštívil žádný z pracovníků ONV, a jali se projednávat předloženou zprávu o předpokladech přechodu k vyššímu provoznímu typu JZD. Šlo o aktuální trend přecházení k III. typům JZD, tedy ke společnému ustájení. „*Přestože složení PV JZD dává předpoklad k správnému uplatňování vedoucí úlohy strany, neb ze 7 členů PV JZD jsou 3 členové komunisty, nedával dosavadní rozvoj a organizace práce předpoklad úspěšného rozvíjení a upevňování JZD*“, shodli se a začali poukazovat na „*smířlivý postoj k vesnickým boháčům ze strany MO KSČ a komunistů v JZD*“. Obecním komunistům jako jejich okresní představení vytknuli, že „*ani členové strany nevidí po založení JZD nutnost provádění třídního boje, přestože v obci jsou dva vesničtí boháči*“ a že „*místo aby byli neustále zatlačováni, byli začleněni do společného osevního postupu a tím i pracují s družstevníky společně při všech pracích*“. Při nedávném vytyčování honů JZD se totiž zástupci ONV měli vyjádřit ve smyslu, že „*ukážou-li vesničtí boháči dobrý poměr k budování JZD, mohou být do něho vzati po půl roce jako členové*“. To bylo pro členy nejvyššího stranického orgánu v okrese nepřijatelné a vydali tedy trojici jednoznačných pokynů:

1) Je potřeba ukázat „pravou tvář vesnických boháčů“, proto je nutné provést „*důkladný rozbor v otázce vesnických boháčů, aby [...] byli odhaleni za pomoci všech družstevníků jako třídní nepřátelé*“.

2) Komunisté v obci musí „*zaktivizovat členy strany k agitační práci mezi družstevníky*“, dosadit do JZD spolupráceschopného předsedu a „*zaměřit se na to, kdo bourá družstvo, prověřovat členy JZD*“.

3) S předpokladem společného ustájení do konce 1. čtvrtletí roku 1953 „*bude nutno k vytvoření podmínek pro přechod na III. typ a adaptaci kraje rozvinout soustavnou agitační kampaň mezi všemi malými a středními rolníky, členy JZD a na názorných příkladech ze vzorných JZD ukázat přednosti hospodaření ve III. typu*“.³³

³³ SOkA Jičín, f. OV KSČ Nová Paka, kn. 42: Zápis ze schůze předsednictva OV KSČ, Nová Paka 29. 10. 1952. Příložené materiály: „Jak jsou komunisty v JZD vytvářeny podmínky pro přechod na vyšší typ a tím je splněno usnesení strany a vlády, je třeba si ukázat na MO [KSČ] Svatojanský Újezd“ a „Jak komunisté v JZD v našem okrese vybudováním podmínek pro přechod na III. typ plní usnesení strany a vlády o živočišné výrobě“. Autor tohoto materiálu rovněž konstatoval, že „*pod vedením OV KSČ [byla]*

Je více než zřetelné, že samo hospodářské zabezpečení „vyagitovaného“ JZD bylo druhořadé, ideologie a aktuální stranické direktivy hrály prim, a tak se na hospodářskou stabilizaci moc nedostávalo, navíc chyběla motivace zdola. Karel Kaplan udává, že v roce 1952 nedosahovaly příjmy zhruba 225 tisíc „družstevníků“ za práci v JZD životního minima a třetina z nich byla v katastrofální situaci.³⁴ Jejich stav zachraňovaly pouze naturální dávky a příjmy ze záhumenků. Na podzim toho roku zůstalo dle Kovandy skoro 40 ha pozemků nezoráno a neoseto.³⁵ Ostatně vedoucí tajemník královéhradeckého KV KSČ Jan Havelka o něco později na krajské stranické konferenci v květnu 1953 hodnotil dosavadní vývoj jako chvályhodný pouze tam, „*kde [stranické výbory] vedly rozhodný boj proti kulakům, kde využily všech forem masové politické práce, a to především veřejných schůzí, besed, osobní agitace ve dvojicích i názorné agitace pomocí bleskovek a tabulí cti, organizování návštěv do vzorných JZD, článků vesnických novin apod.*“ Pozornost okresních funkcionářů vzbudil varováním: „*Přecenili jsme vlastní síly a podcenili síly našich třídních nepřátel – kulaků. Projevilo se to v tom, že místo abychom dobyté pozice ještě s větším úsilím upevnili, polevili jsme ve své práci a nechali nová družstva bez ochrany. Proto například na Jičínsku, i když jsme přesvědčili drobné a střední rolníky ve všech obcích pro vstup do JZD a provedení HTÚP, v jedenácti obcích rolníci se opět dostali pod vliv kulaků a od svého rozhodnutí ustoupili.*“ Havelka tak znovu poukázal na „*nejasnosti v otázce boje proti kulakům*“ a otevřel prostor pro vyplnění okresních delegátů za nedostatečné využití zimní kampaně ke stanovám JZD v boji proti „kulakům“ jejich vylučováním z JZD.³⁶

Vzorové stanovy JZD³⁷ byly ve Svatojanském Újezdu se zemědělci projednány a přijaty v lednu 1953, následující měsíc však na členské schůzi,

---

založena ve všech obcích okresu JZD“. Z drtivé většiny mělo jít o JZD II. typu, proto bylo z pohledu kolektivizačních agitátorů nutné „rozvinout“ zmiňovanou kampaň pro přechod k tzv. vyšším typům JZD.

³⁴ KAPLAN, Karel. *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu 1953–1957 a 1968–1975*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1993, s. 12. Ed. Sešity ÚSD, sv. 9.

³⁵ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1952, heslo „Socializace vesnice u nás“.

³⁶ *Pochodeň*, roč. 39 (1953), č. 38 (26. 5.), s. 2: „Úspěšný růst JZD v kraji“ a s. 4: „Nestat v boji proti kulakoví“.

³⁷ Vzorové stanovy JZD měly pro „družstevníky“ představovat základní předpis, soubor zásad pro společné hospodaření. Vlastní stanovy, vypracovávané dle těchto „vzorových“, byly pro JZD a jeho členy závazné, samozřejmě po schválení radou ONV. KRUMPHOLC, František. *Doplňky a změny vzorových stanov JZD: vzorové stanovy JZD – základní zákon hospodaření a života družstev*. Praha 1959.

v níž měli být schváleni kandidáti do představenstva JZD, došlo ke sváru ohledně komunistických praktik při výběru kandidátů. Na schůzi totiž shodou okolností chyběli nejaktivnější členové místního stranického výboru, tedy v první řadě Kovanda a Medlák, který tou dobou besedoval v úředně SNB s předsedou OV KSČ Herzánem. Agilní straník Kovanda popsal problém těmito slovy: „*Průběh schůze se úplně zvrhl vinou předsedy přípravného výboru JZD Václava Vaňury, který naprosto chybně informoval členstvo a ovlivnil je svým chováním tak, že návrh MO KSČ považovalo za diktát, na kterém se nedá nic změnit.*“³⁸ Nicméně v den Stalinovy smrti uspořádali místní komunisté schůzi novou, které se nyní účastnili i soudruzi z OV KSČ a ONV v Nové Pace a zástupci z pobočky STS v Lázních Bělhrad. Zde už byla kandidátka schválena. Tou dobou se také členové MNV usnesli, že budou trvat na tom, aby čerství absolventi rolnické školy v Hořicích byli jako odchovanci obce začleněni do svatojanskoújezdského JZD. Neměla jim tak být dána možnost zaměstnání na jiném úseku, neboť „*zkušenosti, které nabyli v této škole, která jest vedena v duchu socialistického nazírání a látka učební jest čerpána z hlubokých zkušeností kolchozníků Sovětského svazu*“, měly být uplatněny „*ku prospěchu a upevnění našeho JZD*“.³⁹

Ani oslavované zkušenosti sovětských kolchozníků však nebyly s to probudit v lidech nadšení pro něco, čemu bytostně nevěřili. Kovanda se tak roku 1953 musel kriticky rozepsat o velmi nedobřím průběhu žní. Ačkoliv jako obecní kronikář, správce osvětové besedy a hlasatel v jedné osobě věnoval nemalou energii „žňové agitaci“ (vylepování plakátů, hesel a provolání, vytváření nástěnných novin, rozhlasové relace za „mírové poslání žní“), byl nucen konstatovat, že průběh prvních „družstevních“ žní byl zcela neuspokojivý a organizace práce nadmíru bídná. Stěžoval si na chybějící pracovní porady „akční trojky“ (předsedů MNV, JZD a MO KSČ) a denní hodnocení průběhu žní, na nerozvíjení „žňové soutěže“⁴⁰ i na strhávání agitačních letáků. Rolníci dokazovali a zajisté i chtěli ukázat, že při

³⁸ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1953, heslo „Členská schůze JZD“.

³⁹ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis ze schůze pléna MNV 13. 2. 1953. Náborem žáků do družstevních škol se na své schůzi v říjnu 1952 zabývalo předsednictvo OV KSČ. Stranické organizace, v jejichž obcích (většinou čerstvě, narychlo založená) JZD nenahlásila žáky do družstevních škol práce, dostaly za úkol věc napravit. Dohlížet měl zemědělský referát ONV. SOkA Jičín, f. OV KSČ Nová Paka, kn. 42, Zápis ze schůze předsednictva OV KSČ v Nové Pace dne 22. 10. 1952, s. 4.

⁴⁰ „*Zdá se, že ze soutěže zbylo nakonec jen to uzavření*“, konstatoval. OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1953, heslo „Letošní žně u nás“.

Agitace za socialistické soutěžení – jarní polní práce

soukromém hospodaření se vedlo lépe než v JZD. Kovanda si toho byl vědom a své postřehy shrnul do několika bodů, jež můžeme ve svatojansko-újezdské Pamětní knize najít. Vnímavě pozoroval negativní vztah hospodářů k „družstevní“ myšlence a dodával, že „valná většina zemědělců, kteří vstoupili do JZD, usiluje od prvopočátku o jeho likvidaci“, že „mezi družstevníky převládají soukromopodnikatelské názory“, že „MNV a MO KSC nemají dobrý kontakt s JZD, což má za následek vývoj situace volnou cestou“, že se „třídní boj v obci nenesou správným směrem“, a konečně upozornil, že se „mnoho zneužívá projevu presidenta republiky soudruha Antonína Zápotockého na přehradě v Klíčavě, kterým tak mnozí zastírají svůj již dříve záporný a nepřátelský postoj k družstevní myšlence“.⁴¹ Na nevalném výsledku „družstevních“ žní se svou měrou podepsalo opožděné chození na pole („družstevníci“ totiž čekali na místním rozhlasem vyhlášený plán práce) a nedostatek pracovních sil (na pole chodili povětšinou jen hospodáři se svými koňskými potahy, zatímco hospodyně zůstávaly v domácnosti), ale i provedená měnová reforma, která v lidech zanechala

⁴¹ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1953, heslo „Letošní žně u nás“.

hořký pocit ožebračení a znamenala nezanedbatelný pokles životní úrovně. Uvedme na tomto místě svérázný příklad, který jako tehdejší okresní soudce ve Stříbře vyslechl Ota Ulč. Ze své soudcovské stolice se prý tenkrát podivil, že kdysi jedna z nejlepších zemědělských obcí v okrese po založení JZD došla k bankrotu. Předseda MNV mu dal odpověď, která příznačně vyobrazuje degeneraci ve vztahu k práci: „*Když jsem pracoval na svym, byl jsem na poli už ve tři ráno. A tady soused už oral. Pak nás nahnali do kolchozu a o žních, když už bylo poledne, jsme se na návsi hádali, kdo kam má co jít dělat. Naší hlavní starostí bylo nepracovat ani o minutu dýl než ti ostatní. No, proto se dělalo míň a míň, pak už se nedělalo vůbec a celý to naše slavný družstvo se posralo. Tak to bylo*“, vysvětlil jednoduše. „*S takovým krásným vysvětlením byl pak systém v háji i se všemi agitpropovými brožurkami v miliónových vydáních*“, dodává Ulč.⁴²

Z vylíčených okolností nadevše vysvítá, že na prosperitě a práci pod tlakem založeného JZD nebyl v obci zájem. Na schůzích obecního MNV se často poukazovalo především na předsedu JZD Václava Vaňuru, jehož „chladný poměr“ k práci podlamoval v očích soudruhů pracovní morálku a brzdil výstavbu JZD. Horlivý tajemník Kout přítomnému Vaňurovi vyčetl, že takovýmto způsobem nelze hospodařit a že za výsledky takového hospodaření se bude zodpovídat sám. Dle zápisu ze schůze dále podotkl, že kromě vyhlášených „vesnických boháčů“ jsou v obci daleko horší a že těm Vaňura naslouchá. O poměry ve svatojanskoújezdském JZD se tou dobou zajímalo i novopacké velitelství StB (18. července 1953 předalo „zprávu o členech JZD ve Sv. Újezdě“ soudruhu Dohnalovi na okresní sekretariát KSC, o měsíc později pak zprávu o „závadném chování“ předsedy JZD Vaňury). Jako jediné východisko zůstával v myslích kolektivizačních agitátorů toliko „*prvořadý úkol dbát, aby naše JZD přešlo během krátké doby na vyšší typ, hlídat, aby se do nového představenstva nedostaly podobné živly jako vesničtí boháči, třeba dnes ještě skrytí*“.⁴³ Však také MNV rozhodl, že na veřejném zasedání 22. června 1953, kde měl být probírán žňový plán, se má zorganizovat přesvědčovací kampaň k přechodu na vyšší, III. typ JZD. Současně byla naplánována přednáška o lidovém soudnictví a soudcích z lidu. Jelikož nic nemělo být ponecháno náhodě, byli přizváni zástupci „vzorného“ JZD tohoto typu a samozřejmě delegáti novopackého ONV.⁴⁴

⁴² Ulč, Ota. Malá doznání okresního soudce (2. vyd.). In *Bestseller* 3, s. 15. Praha 1990.

⁴³ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis ze schůze pléna MNV 13. 2. 1953. ABS Brno – Kanice, f. B 5/4-2 (Správa StB Hradec Králové – Okresní oddělení MV Nová Paka), kn. 1: Jednací protokol 1952–1954, č. j. 371 a 436.

⁴⁴ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis ze schůze rady MNV 19. 6. 1953.

Nevíme s jistotou, zda byl přechod na III. provozní typ prosazen, písemnosti dochované v jičínském archivu v tomto ohledu mlčí. V situační zprávě o vývoji a perspektivách JZD byl ministr zemědělství na podzim informován, že královéhradecký kraj zaostává v JZD III. a IV. typu. Novopačtí příslušníci StB dostali tou dobou z krajského velitelství pokyn zabývat se „*závadami v JZD v okrese N. Paka*“.⁴⁵ V danou chvíli byla ovšem kampaň přechodu na III. provozní typ už zcela bezpředmětná, namísto očekávaného postupu k „vyššímu typu“ se totiž svatojanskoújezdské JZD začalo hroutit. Mezi prvními, kdo podali žádost o vystoupení z JZD, byli Bernkopf, Kraus, Perný, Slavík, Šulc (vlastníci 7 až 10 ha půdy), Velich, Zlatníková a Žemlička (vlastníci od 0,5 do 4 ha), tedy zástupci středních zemědělců i nejmenších půdních vlastníků. Podzimní polní práce se již děly zcela individuálně. Přestože byla STS Lázně Bělohrad upomínána, aby dokončila podzimní orbu, nestalo se tak.⁴⁶ Členové se sešli ještě 10. listopadu 1953, aby probrali rozpuštění JZD, k oficiálnímu vyúčtování pak došlo na poslední členské schůzi počátkem ledna 1954, která tak znamenala konec prvního experimentu s JZD ve Svatojanském Újezdu.⁴⁷

Zastavme se na okamžik u Kovandou již zmíněného tzv. klíčavského projevu Antonína Zápotockého. Pronesl jej v sobotu 2. srpna 1953 při návštěvě přehrady Klíčava u Zbečna na Krívoklátsku. Zápotocký toho dne přiznal, že se při budování nové socialistické společnosti objevují mnohé chyby. „*A právě proto, že my se chyb nebojíme, a že když se chyb dopustíme, že je dovedeme napravovat a dovedeme je přemáhat, proto můžeme budovat svá velká díla*“, dodal jedním dechem. Záhy přešel k otázce zásobování a prohlásil, že násilně založená JZD dávají špatný příklad socialistickému „družstevnictví“ a že KSČ nebude jejich členům bránit, budou-li chtít vystoupit: „*Zakládat zemědělská družstva bez rozmyslu, bez ohledu na to, jestli jsme přesvědčili ty, které do družstva získáváme, o nutnosti té myšlenky, to je velká otázka*“, řekl a zdůraznil, že „*zakládání družstev administrativní a snad násilnou cestou nepomůže. [...] Tam lidé nebudou*

⁴⁵ PŠENÍČKOVÁ, Jana (ed.). *Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství – vznik JZD 1953*. Praha: SÚA, 2002, dokument č. 68, s. 247. Situační zpráva o JZD ve Svatojanském Újezdu, kterou novopacká StB vypracovala v prosinci 1953, se bohužel nedochovala, byla založena do svazku 16503/38, který byl v roce 1959 zničen. ABS Brno – Kanice, f. B 5/4-2 (Správa StB Hradec Králové – Okresní oddělení MV Nová Paka), kn. 1: Jednací protokol 1952–1954, č. j. 558 a 776.

⁴⁶ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis ze schůze pléna MNV 23. 11. 1953.

⁴⁷ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1953, heslo „Členská schůze JZD“, zápis k roku 1954, heslo „Schůze členů JZD“.

pořádně pracovat, tam se jim pořád nebude líbit, a proto nám nebudou nic platná. A proto my otázku zemědělských družstev budeme muset prozkoumat, budeme je muset upevnit, budeme jim muset pomoci. A těm, kteří si myslí, že si pomohou tím, že z družstev utečou, těm můžeme docela otevřeně říci: nic si nepomůžete. Za několik roků budete muset družstva, ze kterých dneska třeba utečete, znovu budovat. My vám nebudeme bránit, ale vezměte na vědomí, že zemědělskou výrobu zvýšit musíme. Tak jako vybudujeme velké průmyslové stavby, tak také zvýšíme a vybudujeme moderní zemědělskou výrobu.“⁴⁸ Reakce zemědělců byla pro KSC překvapivá. „Zkolektivizovaní rolníci reagovali rychle; vzali prezidenta republiky za slovo a začali z JZD hromadně vystupovat“, napsal později v exilu František Vohryzka. Masové vystupování z JZD bylo celorepublikovým jevem, přestaly fungovat stovky JZD, podle Vohryzkova údaje zaniklo během deseti měsíců po klíčavském projevu 1952 pod nátlakem založených JZD.⁴⁹ Karel Kaplan ve svém rozboru konfliktu Zápotockého s Novotným píše, že „Zápotocký později, když mu vytýkali jeho vystoupení k zemědělským družstvům na Klíčavě, přiznal, že tuto pasáž mluvil spatra, mimo psaný text“, a poukazuje zároveň na jeho oblibu v řečnění. Zápotocký si prý své projevy připravoval sám a „pokud opustil napsaný text, stávalo se mu, že v zápalu ulétl“.⁵⁰ Ocitujme na závěr ještě Ulčovu exilovou interpretaci, v níž rovněž upozornil na Zápotockého „ulétnutí“ jako pravděpodobné: „V padesátých letech si národ šeptal, že kolchozy jsou vlastně výtečný nápad, až na to, že nefungují a lid je nechce. ‚Obtíže růstu‘, máchla strana levic. Asi zásluhou rostoucích obtíží růstu se Antonín Zápotocký v projevu na klíčavské přehradě uřekl, že družstevnictví je založené na principu dobrovolnosti, a komu se nelíbí, ať z JZD odejde. Výsledek byl nečekaný.“⁵¹

V létě 1954 sklízeli zemědělci zase na svém. I Kovanda si povšiml, že se oproti minulým kolektivním žním pracovalo „pilně a v pravém slova smyslu od slunka do slunka“, a to i v neděli. Do Pamětní knihy obce posléze vepsal: „Již od prvopočátku žní byla patrna zcela jiná pracovní morálka oproti minulým žním, kdy naši zemědělci pracovali kolektivně. [...] Letos, kdy začali naši zemědělci pracovat opět individuálně, šla o žních všem práce jinak od ruky.“⁵² Stejný dojem měli i veřejní činitelé v MNV, kde si

⁴⁸ SNÍTIL, Zdeněk (ed.). *Sborník studijních materiálů...*, dokument č. 9, s. 207, 209–210.

⁴⁹ VOHRYZKA-KONOPA, F. J. *Venkov v temnu...*, s. 31.

⁵⁰ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa...*, s. 110.

⁵¹ ULČ, Ota. Malá doznání okresního soudce (2. vyd.). In *Bestseller* 3, s. 13.

⁵² *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*, zápis k roku 1954, heslo „Žně a podzimní práce u nás letos“.

po „volbách“ 16. května 1954 prohodili pozice bývalý předseda František Kout s bývalým tajemníkem Františkem Fišerou. Ve své srpnové schůzi si pochvalovali, že „*žně postupují velice dobře*“.⁵³ Z rozpuštění JZD vyplynuly ovšem pro plánované hospodaření nové problémy.

Uvážíme-li, že zemědělci byli, jsou a budou limitováni v první řadě povětrnostními podmínkami a přírodním cyklem, je vcelku logické, že po rozpadu JZD nečekali na administrativní vyřízení a půdu, již byli před časem nuceni do „družstevního“ experimentu vložit, si sami začali opět zabírat. Kontrolou držby půdy, provedenou 1. července 1954 úředníky novopackého ONV, však bylo odhaleno několik hektarů pozemků bez hospodáře, „*každý si vzal jen tolik, na kolik svými prostředky a pracovními silami mohl stačit*“. Podnět k nespokojenostem zavdaly následující změny v předpisech dodávkových úkolů.⁵⁴ František Sedláček odmítl převzít dodávkový výměr (přesto bylo určeno, že „*dodávky jest povinen v nezměněné výši splnit*“), zemědělskému odboru ONV si na vyměření dodávkových úkolů stěžoval Augustin Šorf, později si proti plánu výroby pro rok 1955 neúspěšně stěžoval ještě Josef Buchnar.⁵⁵ Tyto obstrukce zaviniily značné zdržení rozpisových akcí v obci. Rozpisová komise musela totiž pro rok 1954 řešit složitý úkol, který vyplynul z rozpuštění JZD a návratu k samostatnému hospodaření v obci. Měla rozepsat plánované úkoly tak, aby zemědělci mohli dodržet plochy jarního osevu v situaci, kdy ozim a pícniny byly ještě zasety ve scelených honech. Mnozí zemědělci tak neměli pro hospodaření ani kousek své původní půdy. Proto mezi rozpisovou komisí a MNV došlo k dohodě, že pro rok 1954 byly zemědělcům, kteří vstupovali do JZD s maximálně 5 ha půdy, předepsány úkoly na 60 % orné půdy,

---

⁵³ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis ze schůze rady MNV 11. 8. 1954. V této schůzi také jednali o rezervní půdě, tedy o konfiskátu Josefa Novotného. Rada MNV se po delším jednání usnesla doporučit ONV sloučení konfiskátu s konfiskovanými pozemky Josefa Machytky v Chotči a převedení usedlosti ve Svatojanském Újezdu. K tomu blíže viz kap. Majetkové záležitosti.

⁵⁴ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zemědělské záležitosti 1949–1959, Přípis ONV v Nové Pace ze dne 12. 7. 1954 (Kontrola zemědělské a orné půdy ve Svatojanském Újezdě k 1. 7. 1954 podle skutečné držby). Tamtéž, Zápis sepsaný na ONV v Nové Pace s deputací několika činitelů MNV ve Svatojanském Újezdě dne 25. 8. 1954.

⁵⁵ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zemědělské záležitosti 1949–1959, Přípis okresního plnomocníka ministerstva výkupu k výměru dodávek Františka Sedláčka, Nová Paka 26. 5. 1954. Tamtéž, Přípis ONV ke stížnosti Augustina Šorfy, Nová Paka 2. 6. 1954. Tamtéž, Reakce ONV na stížnost Josefa Buchnara, Nová Paka 5. 11. 1954.

zatímco zemědělcům, kteří vlastnili více než 5 ha, na 65–70 %. Rolníci toto provizorní opatření akceptovali, po žních mělo být vše vypořádáno dle původních vkladů.⁵⁶ Zároveň bylo nutné vyřídit vrácení pozemků, které v důsledku ustavení JZD a provedení HTÚP v roce 1952 přešly do obhospodařování JZD ve vedlejší obci Chotči. Zástupci obou obcí se na popud ONV za tímto účelem sešli na počátku prosince 1954. Vzhledem k nadále fungujícímu JZD v Chotči se dohodli na navrácení pozemků v okrajích scelených lánů.⁵⁷

I následující rok probíhaly žně bezproblémově, celá řada zemědělců své dodávkové úkoly překročila a výnosy všech druhů obilí byly dle kroniky nadprůměrné. Mohlo se zdát, že nemá smysl něco měnit, že návrat k soukromému hospodaření ve Svatojanském Újezdu definitivně potvrdil krach kolektivizačního experimentu. Právě v létě 1955 se ale spustila další vlna kolektivizace, jejíž strůjci si vytkli za cíl nahnat doposud samostatně hospodařící rolníky (tentokrát již s definitivní platností) do socialistických výrobních podniků, do JZD. Oživené výrobní, investiční a obchodní chování rolníků bylo tedy odsouzeno k potlačení hned ve svém zárodku. Strana vyhlásila, že skutečný stav zemědělství zůstal daleko za plánovaným růstem výroby, za plánovanými hektarovými výnosy i za plánovaným rozvojem,⁵⁸ a Antonín Novotný dal v červnu 1955 jasně na srozuměnou, že budoucnost československého zemědělství je třeba vidět jedině v JZD. Velký důraz se kladl na posílení vlivu dělnické třídy na vesnici (dva tisíce nejuvědomělejších komunistů – dělníků bydlících na vesnici – mělo nastoupit do vedoucích funkcí v JZD, STS a na státních statcích) a na „zachování bdělosti“ ve vztahu ke „kulakům“ (vůči nim měla být nadále uplatňována „politika

⁵⁶ SOka Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Dopis adresovaný radě ONV v Nové Pace, Svatojanský Újezd 25. 8. 1954.

⁵⁷ SOka Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Pozemkové záležitosti 1954–1959, Přípis ONV ve věci „přesunu pozemků Choteč – Svatojanský Újezd“, zn: 616.O.Zem.-54, Nová Paka 4. 11. 1954. Tamtéž, f. MNV Choteč (nezprac.), Zemědělské záležitosti, Přípis MNV ve věci odčerpání rezervní půdy, Choteč 30. 10. 1954.

⁵⁸ Uvedme, že situace v zemědělství zaostávala za očekáváním ještě hodně dlouho. Úrovně hrubé zemědělské produkce z roku 1936 bylo totiž dosaženo teprve ve druhé polovině 60. let, tedy až za dvacet let od konce války. Zajímavé srovnání uvádí Jana Burešová: v sezóně 1965–1966 se světová zemědělská výroba oproti předválečné úrovni zvýšila úhrnem o 32 %, v zemích západní Evropy o 30 %, kdežto v Československu pouze o 1 % oproti úrovni z roku 1936. SLEZÁK, Lubomír. Úspěchy a prohry zemědělského družstevnictví. In *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Uherské Hradiště 2002, s. 12. BUREŠOVÁ, Jana. Zemědělská politika v Československu v letech 1948–1960 jako součást vývoje komunistických režimů v Evropě. In *Sborník prací marxistických historiků*. Praha: ÚSD AV ČR, 1996, s. 124.

omezování a zatlačování“). „*Nebyli bychom komunisté, kdybychom si nebyli stále vědomi, že vše nové se musí rodit v boji... Proto musíme o rolníka bojovat, přesvědčovat ho a nečekat, až se sám rozhodne*“, proklamovali soudruzi na plenárním zasedání ÚV KSČ koncem června 1955.⁵⁹ Červnové plénum ÚV KSČ tak přijetím Novotného teze, že budoucnost zemědělské výroby spočívá jedině v JZD, definitivně rozptýlilo jakékoliv pochybnosti o směru rozvoje československého zemědělství. Rok nato pak delegáti celostátní konference KSČ přijali usnesení o dosažení rozhodné převahy socialistického sektoru v zemědělství do roku 1960. Tuto linii potvrdil i III. celostátní sjezd JZD v březnu 1957.

Na vytýčený kurz promptně zareagovala pražská Generální prokuratura. Celostátní porada prokurátorů, která se uskutečnila v červenci 1955, znamenala přípravu na finální útok proti zbytku samostatně hospodařících rolníků. Instrukční příručka, kterou prokuratura vydala pod výmluvným názvem „Prokuratura v boji za socialistické zemědělství“, rozptýluje jakékoliv dohady či pochybnosti o přetrvávající platnosti a závaznosti teorie i praxe „třídního boje“. „*Příčinou, proč se ve větší míře nerozšiřuje družstevní základna na vesnici, je také podceňování třídního boje na vesnici. Vše nové se musí rodit v boji. Za nové ideje se musí bojovat a budování socialismu probíhá v ostrém třídním boji proti zbytkům vykořisťovatelských tříd*“, řekl s. Novotný na červnovém zasedání ÚV KSČ. *Vždyť růstem sil socialismu se stupňuje i odpor třídního nepřítele a musíme být připraveni energicky čelit všem formám jeho škůdcovství.*“ Generální prokurátor Václav Aleš tedy všem vedoucím prokurátorům připomenul: „*Aby prokurátor správně uplatnil své specifické prokurátorské prostředky pro úspěšné uskutečňování socialistické přestavby vesnice, je především třeba, aby ve své praxi skutečně vyjádřil – a ne pouze slovy deklamoval – skutečnost, že boj za přestavbu vesnice se uskutečňuje na frontě zostřeného třídního boje. [...] Zárukou, že budeme jako prokurátoři správně uplatňovat svou funkci, že budeme úspěšně bojovat za dodržování generální linie a energicky čelit jejímu porušování, je podřízování se stranickému vedení a stranické kontrole, která nám pomáhá v odhalování našich nedostatků a správně nás*

⁵⁹ SUCHÁNEK, Jaroslav. *Právní regulace združstevňování československého zemědělství: uplatňování marxisticko-leninské agrární teorie při združstevňování československého zemědělství se zvláštním zřetelem k úloze státu a práva*. Praha 1977, s. 79–82 a 84–86. (Citace převzata, viz s. 85.) Dodejme, že více než o rolníka se nadále vedl boj proti rolníkovi. V listopadu 1955 obdrželo novopacké oddělení StB pokyn k „zesílení boje proti nepřítelům přestavby zemědělství“, jenž doplňoval předchozí tajný rozkaz v této věci. ABS Brno – Kanice, f. B 5/4-2 (Správa StB Hradec Králové – Okresní oddělení MV Nová Paka), kn. 6: Přísně tajný jednací protokol 1954–1960, č. j. 112.

orientuje v složitých situacích třídního boje“, řekl dále na vzpomínané pracovní poradě, která se konala 22. a 23. července 1955 v Praze.⁶⁰

Když v únoru 1956 okresní tajemník Knap promlouval na schůzi rady MNV ve Svatojanském Újezdu o socializaci vesnice a výhodách kolektivního hospodaření, nepochybně šlo o součást zimní agitační kampaně. Svou řeč prokládal příklady „vzorných“ družstevníků z okolí (z Dolní Nové Vsi a z Brtvi) a obecním funkcionářům „kladl na srdce, aby uvažovali o založení JZD, neb podmínky nejsou o nic horší“ než tam. Jak se asi cítili přítomní při jeho kampaňovité promluvě? Pocity rolníků shrnuje Karel Kaplan: „*Rolníci znali bídný stav družstev a báli se stejného osudu a rovněž si uvědomovali slábnoucí schopnost ubránit se silnému tlaku moci. Nevěřili v úspěch družstevního hospodaření, i když katastrofální situace družstev se finanční pomocí státu za poslední dva roky zlepšila. Báli se, že vstup do družstva je vstupem do sociální nejistoty.*“⁶¹ Bylo to pouhé dva roky, co se ve Svatojanském Újezdu vypořádali s neúspěšným kolektivizačním experimentem v podobě tamního JZD. Zápis ze schůze nás poněkud rozpačitě informuje, že „*o věci byla vedena delší debata a nakonec ujednáno, že o věci bude uvažováno.*“⁶² Marie Machytková vypravuje, že už to trvalo příliš dlouho, naděje, „že to praskne“, pomalu pominuly a přicházelo smíření se socialistickou realitou. Rolníci pochopili, že se v komunistickém Československu se samostatným hospodařením na soukromé půdě, byť jej zaručovala ústava, do budoucna vůbec nepočítá. Asi nejlépe vystihuje situaci paní Eva Votočková, jež se do obce přistěhovala v době vrcholící kampaně, těsně před znovuzaložením JZD: „*Člověk si myslel, že to tak musí být. Nedalo se protestovat, nedalo se jinýho dělat, muselo se žít.*“ V tom se pamětníci shodují.⁶³

Třebaže svatojanskoújezdští rolníci hospodařili zdařile od jara 1954 opět samostatně, ačkoliv jen málokterý z nich si mohl přát obnovení rozpadlého JZD, centrálně dirigované tempo kolektivizace se nedalo zastavit. Se záměrem čelních komunistických představitelů dosáhnout celkové kolektivizace československého zemědělství neotřásl ani Chruščovovo odhalení

⁶⁰ *Prokuratura v boji za socialistické zemědělství*. Praha: Generální prokuratura, 1955, s. 10, 12, 14.

⁶¹ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa...*, s. 247.

⁶² SOka Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis ze schůze rady MNV 22. 2. 1956.

⁶³ Jindřich Hašek z úhonického selského rodu vzpomíná ve své knize: „*Tihle nedávno ještě výteční hospodáři nemohli pochopit, co se to s vesnicí stalo. Tehdy už v sousedských debatách ta kdysi tak častá věta ‚Do půl roku to praskne!‘ zaznívala čím dál méně.*“ KOVÁŘ Pavel. *Otec kulak, syn zelený baron...*, s. 92.

kultu osobnosti na XX. sjezdu KSSS v únoru 1956, ani krvavé potlačení maďarského povstání sovětskými tanky na podzim téhož roku. V červnu 1956 přijali delegáti celostátní konference KSC usnesení o dosažení rozhodné převahy socialistického sektoru v zemědělství do roku 1960. Tuto linii potvrdil i III. celostátní sjezd JZD v březnu 1957.

Na podzim 1957 „objevil se před budovou MNV modrobílý automobil značky Wartburg, v němž přijížděli zástupci zemědělského referátu ONV, kteří si nejprve zjišťovali hospodářskou situaci jednotlivých rolníků. K nim pak přicházely dvojice agitátorů (většinou lidé ze závodů v Lázních Bělohradě). [...] Agitační práce pak trvala asi tři týdny“, informuje kronika obce.⁶⁴ Těžko lze uvěřit, že místní zemědělci, kteří za sebou již jednu „družstevní“ zkušenost měli, byli přístupni černobílému výkladu agitátorů o výhodách kolektivního socialistického hospodaření. Dle pamětníků převládala strach a obavy z nového JZD a nikdo (opět) nechtěl přihlášku podepsat první.⁶⁵ Stejně tak kronikář zpravuje o agitátorech vracejících se s nepořízenou, neboť „rolníci se nového družstva bojí“. Tlak byl ovšem nesporně velký,⁶⁶ tentokrát několikatydenní. Páteční večer 4. října 1957 „vyhrává hudba z místního rozhlasu. Sál se pozvolna zaplňuje“, psal dopisovatel vesnických novin. Na ustavující schůzi JZD se sešlo 43 rolníků. Za přítomnosti předsedy novopackého ONV Podlipného jednomyslně odhlasovali přijetí všech do řad staronového JZD, jehož předsedou byl zvolen Jaroslav Bičičtš.⁶⁷ „Noví družstevníci dlouho rokují o návrhu usnesení. Usnáší se, že budou hospodařit dle zásad JZD III. typu.“ Zavázali se nyní kolektivně obdělávat 242 ha půdy (z toho 171 ha půdy orné). Závěrem promluvil soudruh Volejník z novopackého OV KSC. Ve své řeči „zdůraznil nutnost kolektivizace vesnice v současné době a vytyčil úkoly zemědělců ve druhé pětiletce“. V závěru schůze zahrála opět hudba a „rozproudila se družná zábava“, sděloval zpravodaj okresního plátku oproti místnímu kronikáři zaznamenavšímu, že po skončení zemědělci zůstali a „besedovali

⁶⁴ Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského: zápis k roku 1957, heslo „Založení JZD“.

⁶⁵ Formulář přihlášky viz v příloze.

⁶⁶ „Nyní jsou masově vysíláni agitátoři do Újezda Svatojanského“, bylo informováno okresní stranické byro. SOKA Jičín, f. OV KSC Nová Paka, kn. 52, Zpráva o dalším rozvoji JZD a opatřeních k hospodářsko organizačnímu upevňování nově založených JZD (materiál pro schůzi byro OV KSC dne 1. 10. 1957), Nová Paka 26. 9. 1957.

⁶⁷ Jaroslav Bičičtš, povoláním zedník (vesnickými novinami, jež referovaly o přírůstku v řadách JZD, byl ovšem prezentován jako „jeden z nejlepších zemědělců“), se do obce přistěhoval z Lázní Bělohrad teprve v únoru 1954, když odkoupil hospodářství čp. 25 od Miroslava Medlíka a domek čp. 27 od Josefa Pařízka. OÚ Sv. Új., Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského: zápis k roku 1954, heslo „Změna držebnosti“.

o svých problémech“. S jistotou však můžeme tvrdit, že po jakémsi „oddychovém“ mezidobí čtyř zdařilých individuálních sklizní byli rolníci – tentokrát již s konečnou platností – udoláni. „*Tak se stala i naše vesnice socialistickou a nastoupila na cestu k nové, šťastnější budoucnosti*“, zakončil svůj zápis mladý kronikář Rudolf.⁶⁸ Již citovaný článek otiskly okresní vesnické noviny dne 12. října 1957 pod oslavným titulkem „8. JZD od počátku letošního roku založeno ve Svatojanském Újezdě“.⁶⁹ S ustavením JZD přijali jeho členové také závazek připravit do konce roku návrh vlastních stanov.

Jednou z „novinek“ ve znovuzkříšeném JZD byla možnost přijetí hospodáře poznamenaného cejchem „vesnického boháče“ do řad členstva JZD. Proto mohl být Josef Machytka, již dříve „vyžádaný“ z dosavadního zaměstnání ve stavebním průmyslu, přijat za člena. Marie Machytková, jež v JZD tehdy už sama pracovala, vzpomíná, jak „*přišel Bičišťe a povídá ‚Josef, tady mi to podepiš, já za tebou stojím, že nic nepodnikáš‘, a tak tu přihlášku podepsal*“. Bičišťovo „já za tebou stojím“ mělo zásadní význam, neboť uvnitř KSČ stále převládalo přesvědčení o skrytém „třídním odporu a boji“ zevnitř „družstev“, z pozic členů JZD. Nevíme sice přesně, který rok byl Josef Machytka do svatojanskoújezdského JZD přijat, můžeme se ale domnívat, že zájem StB o jeho osobu datovaný přelomem dekad mohl souviset právě s tímto přesvědčením. Krajským a okresním výborům i stranickým organizacím se kladlo za úkol „*bedlivě sledovat projevy třídního nepřátelství a v zárodku je zneškodňovat. Nepočítáme, že všichni kulaci budou souhlasit s naším zřízením, ale nestrpíme, aby věc dělnické třídy a pracujících poškozovali*.“ Platilo, že „*kulaci začlenění do JZD nesmějí zastávat v družstvu žádné funkce a musí manuálně pracovat pod kontrolou stranických organizací a družstevního kolektivu. [...] Pracovní převýchova bude základem převýchovy kulaka v současných podmínkách. Kulaci, kteří ztratili důvěru kolektivu, musí být potrestáni a vyloučeni z JZD*.“⁷⁰

⁶⁸ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*, zápis k roku 1957: heslo „Založení JZD“ a zápis k roku 1958: heslo „Činnost JZD“. Stanislav Rudolf (nar. 1932) absolvoval v letech 1951–1954 studium na pedagogické fakultě v Českých Budějovicích a od září 1956 vyučoval na základní škole v Lázních Bělohradu. Svatojanskoújezdským kronikářem se stal teprve 1. 1. 1957, události po Kovandově odchodu nebyly v roce 1956 průběžně zaznamenávány. Tamtéž, zápis k roku 1957: heslo „Změna v osobě obecního kronikáře“.

⁶⁹ *Novopacko: okresní vesnické noviny*, č. 43 (12. 10. 1957), s. 1.

⁷⁰ JECH, Karel. Knižně nepublikované dokumenty: dokument 4 (Problémy likvidace kulactva jako třídy v souvislosti s dovršením výstavby socialismu v naší zemi, Praha 19. 5. 1958) [cit. 2008-05-30]. URL: <<http://www.usd.cas.cz/UserFiles/File/Publikace/Jech-Dok4.pdf>>.

Jméno a příjmení.....
Bydliště..Chátec..čp.....
Datum narození.....
Hlavní povolání.....
Výměra půdy zemědělské.....

ČLENSKÁ PŘIHLÁŠKA.

Přihlašuji se za člana Jednotného zemědělského družstva v Chotěši.

Do družstva vstupuji z vlastního přesvědčení a s vědomím, že družstevní hospodaření povede k lepšímu a radostnějšímu životu na vesnici a přispěje i k hospodářskému rozkvětu celé naší republiky.

Soukromé vlastnictví půdy, právo vlastnické, dědičné a odkazovací zůstává mi zachováno.

Jako řádný družstevník prohlašuji, že se ukázněně podřídím všem ustanovením vzevších stanov JED, jelikož tyto stanovy a jejich dodržování povedou JED k radostnému a šťastnějšímu životu a zvýšení životní úrovně každého družstevníka.
Proto souhlasím s přechodem na vyšší typ a výstavbou společného ustájení.

V Chotěši... dne.....1955.

Podpis.....

Přijet členkou schůzí dne.....

číslo členského seznamu.....

V platnosti byl též rozkaz o pozorování „bývalých lidí“, který okresním oddělením StB stanovil povinnost vést evidenci režimu nebezpečných obyvatel, tedy i „kulaků“. ⁷¹ A tak byl zřejmě i Josef Machytka po jistou, relativně krátkou dobu bedlivě sledován nejen stranicky, ale i bezpečnostně.

Přijetí „kulaka“ připouštěly „*ve výjimečných jednotlivých případech tam, kde se družstvo dostatečně upevnilo*“, již vzorové stanovy JZD z roku 1957. Mohlo se tak stát s požehnáním rady ONV a členská schůze JZD pak mohla takovému hospodáři stanovit vyšší povinný vklad do nedělitelného fondu než ostatním členům. Jelikož se tak ale v praxi nedělo, byly vzorové stanovy na IV. celostátním sjezdu JZD v březnu 1959 příslušně pozměněny a doplněny. Nyní nezakládaly možnost, nýbrž povinnost stanovit „vesnickému boháči“ povinný vklad do nedělitelného fondu ve výši 50 % přejímací ceny živého i mrtvého inventáře a hospodářských budov. Členská schůze mohla rozhodnout o dalším navýšení, strop stanoven nebyl. Přitom se toto nařízení vztahovalo „*nejen na kulaky přijaté do družstva v době platnosti tohoto ustanovení, ale na všechny kulaky již dříve přijaté právem nebo neprávem za členy družstva*“, a zároveň výslovně stanovilo, že „*případná náhrada za užívání půdy se kulaku nevyplácí*“. Další z represivních opatření bylo odůvodněno prostou ideologickou proklamací, totiž že „*by bylo nesprávné, aby kulak byl postaven na roveň malým a středním rolníkům*“. Vyskytla-li by se mezi členy JZD pochybnost, zda jde o „kulaka“, mělo být vyžádáno stanovisko MNV, MO KSC, popřípadě vyšších orgánů. Iniciativa k takovému „doplnění“ vzorových stanov JZD vzešla pochopitelně z podnětu ÚV KSC. (Koneckonců výsledky jednání sjezdu JZD ještě schvalovala vláda.) Stranické orgány již delší dobu poukazovaly na nedůsledné plnění plánovaných úkolů v zemědělské výrobě a vyjádřily zklamání nad tím, že se „*velké možnosti a přednosti velkovýrobních forem v zemědělství dosud neprojeví ve výrazném růstu výroby*“.⁷²

Přibližme si nyní ve stručnosti, jak vypadal první rok tohoto druhého pokusu o tzv. socializaci Svatojanského Újezdu. Podzimní osev dokončili zemědělci samostatně, jarní práce byla již společná podle podruhé provedené HTÚP. K 1. lednu 1958 se provedlo sčítání osetých a obdělávaných ploch a tato práce byla převedena na pracovní jednotky. Použitá osiva byla započtena do osivového fondu, hnojiva byla z provozního úvěru proplacena. Po průzkumu v jednotlivých usedlostech bylo odhlasováno odevzdat na každý hektar zemědělské půdy 250 kg živé váhy skotu. Dle usnesení ustavující schůze JZD byla společná živočišná výroba zavedena počínaje

⁷¹ TOMEK, Prokop. *Okres na východě...*, s. 122–124.

⁷² KRUMPHOLC, František. *Doplňky a změny vzorových stanov JZD...*, s. 5–7, 12–13, 47–48.

červnem 1958. Celkem tak bylo převzato 185 kusů skotu, vepřový brav ne- byl do JZD přebírán. (Stav k 31. 12. 1958 činil 96 krav, 6 býků, 29 jalovic a 21 býčků do 1 roku, 33 telat.) JZD zatím nemělo vlastní zástav slepic, povinné dodávky vajec plnili tudíž jednotliví členové. Rok 1958 byl podle kroniky poměrně suchý, „družstevní“ žně se však vydařily. Silně polehlé žito a většinu ječmene posekali zemědělci ještě koňskými potahy, ostatní plochy obilovin byly posekány za pomoci STS. Také k provedení výmlatu uzavřelo JZD smlouvu s STS. Pro zajištění sklizně cukrovky byly sjednány brigády z patronátního závodu i ze škol.⁷³ Na podzim byla velká nadúroda jablek, takže se jablky krmil dobytek, sběrný ovoce byly plné a v závodních kuchyních se prý střídala žemlovka se závinem a jablečné knedlíky s jablečným kompotem – „*prostě úroda převeliká!*“.⁷⁴ Marie Machytková vzpomíná na organizaci družstevní práce s trochou nadsázky v podstatě jako na „prázdniny“: „*Neměl člověk žádnou starost, kam mě poslali, tam jsem šla. A ono se moc nepospíchalo*“, naráží na pracovní nasazení. Ráno předseda vyhlásil, kdo je určen na jakou práci, skupinky se odebraly na svá místa, skupinářky pak musely dlouze vypisovat, kdo co kde přesně udělal. „*Teprve pak ta skupinářka svačila. To bylo pěkný, jak ta svačina dost dlouho trvala*“, směje se při vzpomínce na ztrátu samostatného hospodářského a hospodárného rozhodování.

Již v ustavujících schůzi JZD byla odhlasována výstavba kravína. Předtím však muselo dojít k adaptacím stávajících prostor – na pořadu byla úprava starých stájí okrouhlického dvora, přizpůsobení teletníku a salaše s elektrickým oplocením pro mladý dobytek, adaptace stodoly na drůbežárnu pro 400 slepic. V březnu 1958 seznámil předseda JZD s plánem výstavby plénum MNV. Zemědělský odbor novopackého ONV posléze žádal přidělení příslušné investiční částky po krajské správě zemědělství a lesního hospodářství. Jejich vzájemná korespondence podává přehled o finanční náročnosti jednotlivých akcí, stejně tak o vesměs nedodržených termínech plnění. V květnu 1958 oznámil novopacký okres podstatné navýšení svých investičních požadavků s odůvodněním, že „*v členských schůzích byly všechny tyto požadavky schváleny a nyní funkcionáři JZD tvrdě požadují úvěr*“. Následující měsíc novopacký zemědělský odbor svoji žádost uργοval,

⁷³ Jindřich Hašek, jeden ze „zelených baronů“ z Osoblažska, charakterizuje pracovní zapojení takovýchto brigád jako „*nesmělé a často symbolické*“. KOVÁŘ Pavel. *Otec kulak, syn zelený baron...*, s. 77.

⁷⁴ Hektarové výnosy hlavních kultur byly v roce 1958 v JZD následující: pšenice – 19,3 q z 1 ha, žito – 21,7 q, ječmen – 15 q, oves – 13,7 q; brambory – 68,7 q, hrách – 14,5 q, řepa cukrovka – 170 q, řepka – 10,5 q, semenačka cukrové řepy – 20 q. OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*, zápis k roku 1958, heslo „Činnost JZD“.

příčemž upozornil na nastalou situaci: „*Denně máme nové požadavky od JZD našeho okresu na investiční výstavbu a nemáme možnost dát tyto akce do plánu na rok 1958, protože nemáme částku, aby investiční banka mohla všechny akce úvěrovat. Požadovaná částka nám dnes již nestačí na všechny požadavky, které JZD mají.*“⁷⁵ Zcela jistě hrály přísliby investičních úvěrů značnou roli při přesvědčování k obnově již jednou zkrachovalého projektu JZD. Domnívám se, že byly jedním z nejpodstatnějších agitačních bodů v této fázi kolektivizace. Příslušná sekce zemědělského odboru ONV v Nové Pace v tuto dobu (písemnosti se dochovaly pro léta 1955–1958) rozlišovala investiční agendu na „nová“ JZD a „stará“, tedy ta, která se v letech 1953–1954 nerozpadla a přežila, většinou jako menšinová. Investiční výstavba v nových JZD přitom byla upřednostňována.⁷⁶ Víme bezpečně, že během prvního roku existence znovuzaloženého JZD byla ve Svatojanském Újezdu podle plánu realizována pouze adaptace pro drůbežárnu.⁷⁷ Stavba kravína se prodlužovala a svod dobytka oddaloval. V březnu 1959, tedy v době plánovaného ukončení prací, představitelé obce ubezpečovali Jaroslava Kouta, příslušného instruktora z Lázní Bělohradu, že „*výstavba JZD pokračuje stavbou kravína se snahou stavbu skončit do konce tohoto roku*“. Nakonec byl kravín (pro sto dojnic) ve dvoře Okrouhlíku dobudován v roce 1960. O dvě léta později byla na druhém konci obce zahájena stavba gigantického vepřína (pro několik stovek prasat).⁷⁸

Velkokapacitní stavby kolektivizovaného zemědělství se staly novými dominantami okolí a dodnes poznamenávají výtvarnou úroveň tvářnosti vesnice. „*Výrobní areály zemědělsko-průmyslových komplexů na vsi, zvláště v živočišné výrobě, se často podobají továrním stavbám a do tradiční*

⁷⁵ SOkA Jičín, f. ONV Nová Paka, k. 725, inv. č. 3277, Žádost o přidělení investiční částky na III. čtvrtletí 1958, č. j. 2564/58, Nová Paka 21. 5. 1958 a Urgující přípis č. j. 2604/58, Nová Paka 11. 6. 1958.

⁷⁶ Tak například plánovaná investice do stavby kravína chotečského JZD (mimochem na místě bývalého, zbytečně zničeného ovocného sadu Machytkových) byla koncem roku 1957 redukována na polovinu, podobné redukce postihly i další „stará“ JZD. SOkA Jičín, f. ONV Nová Paka, k. 725, inv. č. 3278, Změna plánu investiční výstavby JZD na rok 1957 – stará JZD, adresováno krajské pobočce Investiční banky, KNV Hradec Králové 11. 12. 1957.

⁷⁷ SOkA Jičín, f. ONV Nová Paka, k. 725, inv. č. 3277, Investiční výstavba JZD – seznam splněných akcí roku 1958 – Nová JZD, Nová Paka 22. 12. 1958.

⁷⁸ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis o schůzi pléna MNV 4. 3. 1959. Tamtéž, f. ONV Nová Paka, k. 725, inv. č. 3277, Investiční výstavba JZD – seznam plánovaných akcí roku 1958 – Nová JZD, Nová Paka 22. 12. 1958. OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*, zápis k roku 1960: heslo „Kravín“, zápis k roku 1962: heslo „JZD“.

Dnešní stav komplexu bývalého dvora Okrouhlík a opuštěného vepřína za obcí

architektonické skladby vesnic nezapadají“, vyjadřují cítění mnohých, kteří se rádi dívají na venkově kolem sebe, manželé Petráňovi.⁷⁹ Na problém ale už daleko dříve poukazovali odborníci na lidovou architekturu a venkovskou zástavbu – Jiří Škabrada a Svatopluk Voděra: „*Problém, jehož uspokojivé řešení je ze všech druhů venkovské zástavby zřejmě nejvzdálenější, je architektonická úroveň nových zemědělských závodů. Architektonicky kvalitnější velkovýrobní zemědělské celky zůstávají v převážné většině jen na úrovni studií a námětů.*“⁸⁰

Máme-li celkově zhodnotit peripetie sledovaného vývoje JZD ve vztahu ke Kaplanově periodizaci, musíme její rámcovou platnost potvrdit. Až do léta 1952 lze ve spojitosti s kolektivizací hovořit o (1)vytrvale odmítavém postoji, narušovaném jen hrstkou nekriticky nadšených členů místní organizace KSČ. Z této apatie obec následně vytrhává (2)vytrvalý tlak stranického aparátu, centrem iniciovaný a okresem agilně prováděný, je muž rolníci setrvávající ve svém přesvědčení podléhají, ve skrytu duše tiše doufající v (posléze naplněnou) dočasnost experimentu. Nechybí materiální ani lidské oběti agitačního náporu, jež lze nazvat štvanicí. Po kolektivizační odmlce, jakoby chvilce k vydechnutí, se oťresený režim znovu nadechuje a přichází s (3)novou vlnou vytrvalého náporu. Prozatímní kolektivizační stagnaci střídá ofenziva, jež vede k rezignaci a podvolení se k účasti na kolektivizačním projektu. Aktivní samostatné rozhodování je nahrazeno centrálním plánováním, samostatný hospodář s citem pro přírodu zaměstnancem s pracovní dobou.

Zmíníme se nyní ve stručnosti ještě o vývoji JZD v Chotči, v sousední obci, z níž pocházel Josef Machytka. Jeho vývojové peripetie sice nebyly tak dramatické, značná míra analogie, určovaná konkrétními akcemi okresních soudruhů, je ovšem zřetelná. Chotečské JZD bylo založeno rovněž během „široké přesvědčovací kampaně“ v srpnu 1952,⁸¹ jeho členy se

⁷⁹ PETRÁŇOVI, Josef a Lydia. *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha 2000, s. 204.

⁸⁰ ŠKABRADA, Jiří – VODĚRA, Svatopluk. *Vesnické stavby a jejich úprava*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1975, s. 246.

⁸¹ Přípravný výbor JZD byl radou ONV schválen na sklonku srpna v následujícím složení: předseda František Hejtman, místopředseda Josef Pavel, členové Josef Hartman, Vladislav Lánský, Josef Malina, Josef Matouš, Josef Miller, Bohuslav Špáta, Josef Šulc a Jan Zapadlo (SOkA Jičín, f. ONV Nová Paka, kn. 23, Zápis ze schůze rady ONV dne 28. 8. 1952, s. 7). Víme, že shoda v otázce založení JZD nepanovala ani mezi místními komunisty. Když v prosinci 1951 projednávali členové chotečského AV NF využití propagačních skříněk, padla zmínka o založení JZD, která vyvolala vzrušenou diskusi.

stali všichni zemědělci a JZD začalo hospodařit na 483 ha půdy (z toho 315 ha půdy orné). „*Pracovní morálka, vůle společně hospodařit, byla tehdy v obci dobrá a mohli jsme jít příkladem ostatním JZD, která tehdy byla ustavena. [Avšak] nedostatek organizačních zkušeností, těžkosti hospodaření družstva II. typu, stanovení neúnosné výše povinných dodávek a jejich bezohledné vymáhání, nešťastné zásahy do hospodaření družstva nadřízenými orgány a záměrné vnášení nedůvěry mezi členy zvenčí mělo za následek rozkol v družstvu a podstatné zhoršení pracovní morálky.*“ Takto hodnotil předseda JZD kolektivizační počátky v obci s odstupem let, zřejmě počátkem roku 1959.⁸² Po „důsledně provedené“ HTÚP byli hned při prvních společných žních členové značně roztrpčeni malým množstvím obilí, které si směli rozdělit. Ani zaváděná praxe každodenně kontrolovat postup žňových prací a „*sledovat třídního nepřítel – odhalit vesnického boháče, by nebyl narušen dobrý chod družstva*“, na níž se přede žněmi shodli členové chotečského AV NF,⁸³ na roztrpčení z „družstevního“ experimentu nic nezměnila. Vlna, která se tehdy prohnala celým Československem, se nevyhnula ani Chotči a v září 1953 byly podány první odhlášky z JZD. Na jaře následujícího roku začala většina „družstevníků“ hospodařit zase samostatně. Na rozdíl od sousedního se ale chotečské JZD nerozešlo zcela a v obci přežívalo jako menšinové, obhospodařujíc 118 ha zemědělské půdy, tedy méně než čtvrtinu z celkové obecní výměry. Hospodařilo nadále dle stanov II. typu. Podle předsedy JZD byla Choteč v této době údajně rozdělena na „*dva vzájemně nepřátelské tábory, což se projevovalo nejen hospodářsky ale i společensky*“. Jeden z mnoha regionálních protagonistů kolektivizace později v 70. letech vzpomínal: „*Kdo neprožil první léta zakládání JZD na vesnici, těžko si udělá představu o napjaté až bouřlivé atmosféře neustálých konfliktů mezi lidmi.*“⁸⁴

V srpnu 1955 byl nejprve představenstvem a posléze členskou schůzí schválen přechod menšinového chotečského JZD na III. typ, výstavba společného ustájení a úvěr od Investiční banky na tuto výstavbu ve výši 580

„Bylo diskutováno o JZD a STS. Zástupce JSČZ Hartman se postavil kladně k JZD. Malina poukázal, že se málo platí členům. Lánský se zmínil o tom, že kde bylo založeno JZD, špatně pracuje, rovněž tak STS, na kterou není spolehnutí.“ SOKA Jičín, f. Okresní výbor NF Nová Paka – Místní výbory NF okresu Nová Paka, k. 32, inv. č. 1, Zápis schůze AV NF v Chotči ze dne 13. 12. 1951.

⁸² SOKA Jičín, f. MNV Choteč (nezprac.), Zemědělské záležitosti, Zpráva předsedy, s. 1, bez data.

⁸³ SOKA Jičín, f. Okresní výbor NF Nová Paka – Místní výbory NF okresu Nová Paka, k. 32, inv. č. 1, Zápis schůze AV NF v Chotči ze dne 20. 6. 1953.

⁸⁴ HOLÁ, Věra – VICHEREK, ěfrem (ed.). *Neobyčejná doba...*, s. 207.

tisíc Kčs.⁸⁵ Na podzim 1957 přišla nová přesvědčovací kampaň za rozšíření členské základny. V jejím rámci otiskly okresní vesnické noviny článek s příznačným názvem „Zemědělcům v Chotči na uváženou“, který vypočítával „dosažitelné“ výsledky většinového JZD a apeloval na ty, kteří stále s přistoupením otáleli: „*Veźměte tužku a počítejte s námi.*“ Svou idealizovanou bilanci pisatel zakončil srozumitelnou výzvou: „*Jsou to jistě dobré perspektivy, kterých mohou zemědělci v Chotči dosáhnout, a věříme, že není daleko doba, kdy budou vážnými soupeři našich nejlepších JZD.*“⁸⁶ Výsledkem agitace bylo 66 nových členů s 305 ha půdy a závazek přejít od června 1958 ke společné rostlinné i živočišné výrobě.⁸⁷ I nyní přežívala vzájemná nedůvěra mezi starými a novými členy, „*po zkušenostech z roku 1953 mnozí s obavami hleděli vstríc společnému hospodaření.*“ Mimo JZD zůstali čtyři zemědělci (Jan Dobeš, Josef Mach, Alois Lánský a Oldřich Tůma). Jejich pozemky byly při nově provedené HTÚP vyděleny, zatímco pozemky JZD seskupeny do bloku. K 1. červnu 1958 převzalo JZD od členů 178 krav, 98 jaloviček, 57 býčků a 11 tažných volů (celkem 344 kusů skotu), 27 koní a 14 prasnic. (Povinný přínos člena činil v hovězím dobytku 240 kg na 1 ha zemědělské půdy.) Nadměrné dodávkové úkoly rostlinné produkce však dál ochuzovaly krmné fondy JZD a úsilí o zvyšování užitkovosti dobytka tak vycházelo naprázdno. Do JZD se začleňovala také tzv. přidružená výroba, která měla zajišťovat včasné opravy hospodářských strojů a náradí. (Až do léta 1954 si chotečtí funkcionáři pochvalovali neoprávněně užívané stroje z Machytkovy usedlosti.) V případě chotečského JZD bylo tímto způsobem zapojeno kovářství Josefa Maliny a kolářství Rudolfa Hartmana. Zakoupen byl nový traktor, vlečný vůz, rozmetadla

⁸⁵ SOkA Jičín, f. MNV Choteč (nezprac.), Zemědělské záležitosti, Zápis ze schůze představenstva JZD v Chotči dne 9. 8. 1955 a Zápis z členské schůze JZD v Chotči dne 10. 8. 1955.

⁸⁶ *Novopacko: okresní vesnické noviny*, č. 49 (23. 11. 1957), s. 1.

⁸⁷ Postupně byl zaveden společný chov drůbeže a vepřů (kuřata byla umístěna v sednici čp. 50, tedy ve zchátralém obytném stavení po Machytkových) a budován kravín (opět na bývalém Machytkově pozemku). Jelikož byl ve společném ustájení hospodářského zvířectva spatřován základ rozvoje JZD, ustavila se stálá stavební skupina tří zedníků a pěti dělníků, která měla pokračovat ve stavbě společného kravína. Práce se ale stále protahovala („*Stavba kravína vážne, neboť není pracovně zajištěna. Vedoucí stavby není odborník a na stavbě nepracuje*“, zněla informace pro radu ONV.), a tak byly hledány (těžko říci, zda úspěšně) „*vhodnější způsoby odměňování stavební skupiny, aby bylo dosaženo osobní odpovědnosti na včasném dokončení výstavby*“. SOkA Jičín, f. MNV Choteč (nezprac.), Zemědělské záležitosti, Zpráva předsedy, s. 1, 8–9, bez data. Tamtéž, f. ONV Nová Paka, kn. 40, Zpráva o průběhu investiční výstavby JZD k 30. 9. 1957.

hnojiv, šrotovník, ale i míchačka betonu či elektrické kabely. Vysázeno bylo 330 jabloní jako základ budoucího družstevního sadu, sad Machytkových musel ustoupit stavbě kravínu. Za rok 1958 byla stanovena odměna 10 Kčs a 1,70 kg obilí na pracovní jednotku.⁸⁸ Na počátku roku 1959 choťečské JZD obhospodařovalo 423 ha zemědělské půdy (88 % zemědělské výměry obce), mělo rovných 100 členů, jejichž průměrná věková hranice činila 43 let.⁸⁹ Uběhly ještě dva roky a provozy obou JZD začaly být řízeny zpod jedné střechy.

Když se ke konci 50. let svatojanskoújezdský kronikář ohlížel nejen za uplynulým rokem, ale i za celou dekádu, poznamenal, možná v euforii z hlášeného vybudování základů socialismu, že se lidé „*stávají společensější, mají starosti o společnou práci, začínají mluvit v množném čísle, nazývajíce louky a pole zájmem naše, a to je ten největší úspěch v převýchově naší družstevní vesnice*“.⁹⁰ Na konci roku 1960 došlo ke sloučení JZD čtyř sousedících obcí – Chotče, Mlázovic, Svatojanského Újezdu a Šárovcovy Lhoty. Vzniklo tak gigantické JZD „Předvoj“ se sídlem v Mlázovicích, které zahájilo svou činnost 1. lednem roku 1961 na 1500 ha půdy. Trend slučování se týkal i státní správy, a tak se Mlázovice staly střediskovou obcí s přidruženými obcemi Choteč, Šárovcova Lhota a Svatojanský Újezd. Svatojanskoújezdská škola, vybudovaná v roce 1862, byla po rovném století své existence zrušena. Obec samotná se stala osadou střediskových Mlázovic a svůj obecní statut získala zpět až v listopadu 1990.⁹¹ Zatímco západoevropské státy formulovaly a vytvářely v rámci EHS základy společné zemědělské politiky (zavedena v červenci 1962), sovětský vůdce Chruščov vykresloval své vize v rámci RVHP. Zemědělství se počátkem 60. let dostalo na přední místo v jednáních i činnosti této organizace. Účastníci porad – zástupci „lidových demokracií“ – se sice shodovali na „*významné roli zemědělství v úsilí o zvyšování životní úrovně*“, nicméně země sovětského bloku, které zastupovali, jen těžce překonávaly

⁸⁸ Jen pro zajímavost uvádím, že pisatel výše citovaného propagandistického článku „vypočítal“ choťečským zemědělcům hodnotu pracovní jednotky na 18 Kčs a navíc naturálie nejméně v hodnotě 6 Kčs.

⁸⁹ I zde JZD bojovalo s nezájmem mládeže, snažilo se tedy vycházet vstříc snížením norem pracovníkům do 17 let a zvýšením výplaty záloh na pracovní jednotku. SOKA Jičín, f. MNV Choteč (nezprac.), Zemědělské záležitosti, Zpráva předsedy, s. 2, 7–10, bez data.

⁹⁰ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*, zápis k roku 1959: heslo „Úvod“.

⁹¹ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*, zápis k roku 1960: heslo „Slučování JZD“, zápis k roku 1961: heslo „JZD“. BALCAR, Vladimír – RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRABAL, Josef et al. *Historický lexikon obcí...*, s. 509.

úpadek zemědělství, způsobený kolektivizačním úsilím a prudkým rozvojem průmyslu předešlých let. Nelze se divit, že Chruščov kromě poučování, proč pěstovat kukuřici, doporučoval krýt zvýšené potřeby obilí dovozem z jiných, tedy kapitalistických zemí. Musel prý vyslovit prosbu, aby země sovětského bloku nenaléhaly na zvyšování dovozů, naopak je snižovaly, neboť Sovětský svaz nemá rezervy, a uvedl, že „*problematika zemědělství je složitá především proto, že zemědělství chybí rytmus výroby průmyslu*“, a že je třeba „*vytvořit v každé zemi podle jejích podmínek takový rytmus zemědělské výroby, který se bude přibližovat průmyslu*“.⁹² I takový byl důsledek zkolektivizovaného zemědělství, totiž že země sovětského bloku včetně Sovětského svazu nakupovaly zemědělské výrobky na trzích kapitalistického světa. V létě 1965 poznamenal na besedě zemědělských pracovníků jeden ze zástupců výzkumné stanice: „*Kdysi existoval skoro na každé vesnici zkušený hospodář, který dosahoval vynikajících výsledků. Byl příkladem a významnou osobností pro ostatní zemědělce. Takové osobnosti potřebujeme také v družstevním hospodaření. Zatím jimi neoplýváme, nebo o nich ani nevíme.*“⁹³

Miroslav Votoček a problém pracovních sil

Vzhledem ke znovuvzkříšení JZD v roce 1957 a k jeho plánovaným výstavbám ocitala se při obecních schůzích na pořadu dne bilance pracovních sil⁹⁴ a v souvislosti s ní i osoba Miroslava Votočka. Manželé Eva a Miroslav Votočkoví z Hřídělce se do obce přistěhovali počátkem září 1955, když od Viktorie Richterové koupili domek čp. 20 i s pozemky (3,80 ha).⁹⁵

⁹² KAPLAN, Karel. *Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957–1967*. Praha 2002, s. 61–66, zde s. 63.

⁹³ Citace převzata, viz VOHRYZKA-KONOPA, F. J. *Venkov v temnu...*, s. 110.

⁹⁴ Podotkněme jen, že to rozhodně nebyla záležitost pouze této druhé kolektivizační vlny, na úbytek pracovních sil v zemědělství se poukazovalo od počátku 50. let na všech stupních řízení. I v zápisech tehdejšího kronikáře Kovandy najdeme takové zmínky. Například na schůzi počátkem února 1953 se řešila „*velmi palčivá a ožehavá otázka*“, totiž propuštění některých členů JZD do jiných povolání. Z obavy před nedostatkem pracovních sil byly už tehdy jejich žádosti zamítnuty. OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*, zápis k roku 1953, heslo „Veřejná schůze členů JZD“. Již v listopadu 1951 upozornil předseda ONV František Materna své novopacké kolegy na nutnost „*sledovati odliv zemědělců a zemědělských dělníků z obcí*“. SOkA Jičín, f. ONV Nová Paka, kn. 20, Zápis o schůzi rady ONV v Nové Pace dne 15. 11. 1951.

⁹⁵ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*, zápis k roku 1955, heslo „Změna držebnosti“.

V Hřídenci přebíral hospodářství starší ze synů, zatímco mladší Miroslav v tu dobu pracoval v JZD v Čermné u Hostinného. Otec byl totiž v Čermné od roku 1945 přidělovým vlastníkem velkého statku po Němcích. S odstartovanou kolektivizací jej ale neminula nálepka „kulaka“, a tak, když z Čermné na jaře 1951 odešel, byli místní komunističtí agitátoři rádi, že se zbavili „kulackého“ elementu ve vsi, neboť patřil k trojici místních hospodářů, kteří se proti založení JZD postavili.⁹⁶

Miroslav Votoček (1925) byl po válce prvním ročníkem, který narukoval k základní vojenské službě. Jako zemědělský synek měl mít vojenskou službu zkrácenou, v jeho případě se k tomu však nepřihlédlo, a tak v dolech ve Svatoňovicích rubal uhlí po boku německých zajatců plně dva roky, zde prožil i únor 1948. „*Vyfasovali jsme jednotnou kandidátku a v trojstupe jsme to tam naházeli*“, vzpomíná na květnový „volební“ akt, jenž měl oficiálně stvrdit únorový převrat. „*Mezitím mi otec bez mého vědomí nechal přepsat 12,5 ha, já o tom nevěděl*“, vzpomíná. S těmito pozemky vstoupil do JZD, které se v Čermné ustavilo z iniciativy deputátů hned zkraje roku 1950. Na horlivost bezzemků i přidělců, kteří v této pohraniční oblasti nadšeně vyměnili práci u sedláků za práci v JZD, dnes manželé Votočkoví vzpomínají následovně: „*Ty začátky byly strašný, chlapi tam dojili v rukavicích. Nouze s bídou. [...] S velkou slávou se svedly krávy do kravína. Jedna soudružka, Remzová, jim uvázala mašle na ocas.*“ Miroslav Votoček dostal po vyškolení místo zootechnika, zároveň s koňmi denně odvážel mléko do mlékárny.

Když počátkem června 1957 zemřela matka Miroslava Votočka a otec už sám obstarávání stavení i pozemků nezvládal, rozhodl se odejít do Svatojanského Újezdu. Žádostmi v obci, na okresu, kraji i na resortním ministerstvu se snažil zbavit přidělového vlastnictví (argumentoval také tím, že přiděl půdy nikdy nepodepsal). Jeho úsilí však bylo marné, soudruzi na

⁹⁶ Ke specifickým kolektivizace v pohraničních oblastech viz TOPINKA, Jiří. Specifika kolektivizace v českém pohraničí (1949–1960). In *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Uherské Hradiště 2002, s. 229–234. Nejnověji autor podrobně shrnul problematiku na stránkách Soudobých dějin: TOPINKA, Jiří. Zapomenutý kraj: české pohraničí 1948–1960 a takzvaná akce dosídlení. In *Soudobé dějiny* 3–4, 2005, s. 534–585. Praha: ÚSD AV ČR, 2005.

Spíše statistické údaje poskytuje starší regionální studie KMONÍČEK, Josef. Osídlování pohraničí severovýchodních Čech 1945–1952. In *Krконоše a Podkrконоші: vlastivědný sborník muzea Trutnov*, 3. Hradec Králové 1967, s. 225–232. Autor si však všímá i odlivu osídlenců.

Osobitě podanou soudcovskou zkušenost s kolektivizací v západočeském pohraničí nabízí ULČ, Ota. Malá doznání okresního soudce (2. vyd.). In *Bestseller* 3, 1990, s. 11–20 (kap. Rozorané meze).

příslušných místech nepovažovali jeho rodinné důvody za dostatečné. Otec chtěl přirozeně předat hospodářství, na které už sám nestačil, a tak se Miroslav Votoček s ženou rozhodli odejít z Čermné bez úředního svolení. Odjezd musel být tajný, přirozeně se tedy odehrál v noci. Bratr z Hřidelce sjednal traktor, vše naložili na valník a se třemi dětmi (ve věku 2 až 5 let) i psem k ránu ještě za tmy odjeli. „*Ale kráva nám zůstala na stráni*“, vzpomínají, k jejímu převodu byl nutný tzv. dobytčí pas. Eva Votočková se tedy vydala do Čermné požádat o jeho vystavení. Tajemník Stanislav Voborník se slovy „*budu jednat jako člověk*“ průvodní list nakonec vydal. Následovalo tedy (opět noční) převedení záhumenkové kravky. Svým vlídným jednáním však Stanislav Voborník jako tajemník MNV porušil, ne-li předpis, pak jistě stranickou disciplínu, za což posléze zasedl na lavičce obžalovaných vedle Miroslava Votočka. Vyšetřování bylo zahájeno teprve v září.⁹⁷ Hlavním argumentem prokurátora Jaroslava Frydrycha v žalobním petitu bylo porušení povinnosti veřejného činitele, protože tajemník nepředložil své rozhodnutí ke schválení zemědělskému odboru ONV. V případě Miroslava Votočka šlo o poškození provozu JZD, neboť jeho odchodem „*případl další půdní podíl na každého člena JZD, který i tak byl velmi nepříznivý*“, navíc neměl kdo jezdit s párem koní.⁹⁸ Rozsudkem Lidového soudu ve Vrchlabí byli oba 5. prosince 1957 uznáni vinnými a odsouzeni, Miroslav Votoček k šesti měsícům odnětí svobody, Stanislav Voborník ke třem, oba s podmíněčným odkladem na tři, respektive dva roky. „*Společenská nebezpečnost jednání obžalovaného Votočka je však značná, neboť svévolné opouštění zemědělské půdy je zjevně, jenž může narušit socializaci vesnice a v daném případě způsobit i škodu JZD*“, zaznělo v odůvodnění rozsudku.⁹⁹

Ani v novém bydlišti však zápas Miroslava Votočka s mlýnskými koly kolektivizovaného zemědělství nekončil. Do Svatojanského Újezdu přišel se svou rodinou právě v době křížení JZD, jehož se stal členem. „*Já jsem na to konto hned vstoupil do družstva tady, myslel jsem si, že to bude polehčující okolnost, poněvadž mi tady furt psali, že narušuju socialistické*

⁹⁷ Podnět vrchlabské bezpečnosti dal MNV v Čermné spolu s předsedou tamního JZD Františkem Formanem. Vyšetřovatel Bohumil Ruffer si přitom svůj postup nechal schválit náčelníkem tamního oddělení VB npor. Komárkem. Osobní archiv Miroslava Votočka, Usnesení o zahájení vyšetřování, zn. VB-13487/40-57, OO VB Vrchlabí 9. 9. 1957.

⁹⁸ Osobní archiv Miroslava Votočka, Obžaloba, zn. Pv 338/57, Vrchlabí 1. 11. 1957. Usnesení krajského prokurátora, jímž zamítl stížnost Miroslava Votočka proti zahájení vyšetřování, zn. Kps 171/57-3, Hradec Králové 2. 10. 1957.

⁹⁹ Osobní archiv Miroslava Votočka, Rozsudek Lidového soudu ve Vrchlabí, spis. zn. T 250/57, 5. 12. 1957, s. 3.

zemědělství“, vzpomíná aktér. Přitom si Miroslav Votoček našel práci v Lázních Bělohradu – přes léto měl uplatnění jako vyučený zahradník, jinak míchal rašelinu. V JZD pracovala manželka. Svatojanskoújezdské JZD se hledělo vypořádat s nedostatkem pracovních sil nejen pro zemědělské práce, ale i pro ambiciózní výstavbu. Votočkovo jméno bylo běžně vyhlašováno místním rozhlasem pro denní plán práce, přestože Jaroslav Bičičtš coby předseda JZD dobře věděl o jeho stálém zaměstnání. Nikoli bez souvislosti s prodloužením dokončení adaptace kravína v Okrouhlíku byla na pořadu schůze MNV v březnu 1958 bilance pracovních sil. Ve spojitosti s tím zde padla jména Miroslava Votočka a Jaroslava Zlatníka, kteří za zaměstnáním dojížděli a na výstavbě JZD neměli zájem se podílet. „V obou případech bylo dohodnuto, že se jmenovanými bude ještě jednáno o stanovení data nástupu a projednána otázka rodinných přídatků na děti.“ K zajištění stanoveného plánu se MNV zavázal zorganizovat dvojice k získávání závazků pomoci ve výstavbě JZD i u nečlenů.¹⁰⁰ Uspokojivé řešení se ovšem stále nenacházelo a záležitost nedostatku pracovních sil v místním JZD přišla na přetřes znovu v předvečer roku 1960, kdy se jednávaly směrnice třetí pětiletky. Žádosti o uvolnění z JZD do jiných zaměstnání se spíše množily a jejich vyřizování nebylo na schůzích nijak neobvyklé. Jeden z členů představenstva však v tomto konkrétním případě vystoupil s rázným zamítnutím a přidal, že „je zapotřebí se rozhodně postavit za to, aby ti, co jsou v průmyslu nyní zaměstnání ze zemědělství, se na jaře vrátili zpět do JZD“, což se opět týkalo Miroslava Votočka, ale i dalších.¹⁰¹ Nakonec novopacký tajemník rozhodl Votočkovo zaměstnání respektovat, pro práci v JZD se ale musela upsat manželka Eva, zatímco Miroslav Votoček byl „družstevně“ vytěžován po práci a o víkendech. Jelikož staré roubené stavení čp. 20 bylo již zchátralé a pro mladou rodinu nevyhovující, musela Eva Votočková výměnou za povolení ke stavbě podepsat příslib práce v JZD na 10 let. I tak se zajišťovaly pracovní síly.

Bezradnost nakládání s půdou

S problémem pracovních sil do značné míry souvisí i počáteční bezradnost režimu v otázkách nakládání s půdou, kterou si můžeme vylíčit na příkladu svatojanskoújezdského Okrouhlíku. Dvůr Okrouhlík, kdysi tvrž a pan-

¹⁰⁰ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis ze schůze pléna MNV 28. 3. 1958.

¹⁰¹ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis ze společné schůze VO KSČ, MNV a JZD 8. 12. 1959.

ský dvůr „Okrouhlý“, je zářným příkladem bezradnosti komunistické administrativy, ilustruje bezzubou schematičnost plánování, s níž se v první polovině 50. let prosazovala „nová zemědělská politika“. Úměrně s tím, jak chátral a jak se nedostávalo zájemců o jeho obhospodařování, rostla i intenzita, se kterou se měnilo jeho administrativní začlenění a správa. Nezanedbatelnou úlohu sehrál v kolektivizačním procesu. Komunistickým agitátorům posloužil nejprve jako hrozba vnuceného pachtu pro soukromě hospodařící rolníky, později se stal útočištěm hromadně svedeného dobytka již definitivně kolektivizované obce.

Na jaře 1949 byl Okrouhlík odejmut dosavadnímu majiteli Štefanovi z Ostroměře jako půda spekulční, neboť na ní jako výkonný zemědělec nehospodařil, nýbrž ji k hospodaření pronajímal. Počínaje 10. březnem byla na celý dvůr uvalena prozatímní národní správa a národním správcem byl ustanoven MNV ve Svatojanském Újezdu. Živý inventář byl rozprodán, hospodářské stroje byly předány strojní stanici v Nové Pace.¹⁰² Vystal tak ovšem pravidelně se opakující problém se zajištěním obdělávání pozemků. Při četných pokusech o jeho administrativní řešení se vyskytlo hned několik návrhů, jak s půdou naložit. Téměř všechny byly v průběhu let odzkoušeny, žádný se ale neosvědčil. Nejprve bylo plánováno, že se dvůr stane součástí zemědělské školy, která sídlila v bývalém zámku v Lázních Bělohradu, případně že zde bude umístěna výkrmna vepřů. Další varianty předpokládaly, že se stane státním statkem, anebo že bude rozparcelován ve prospěch drobných zemědělců. Jelikož jaro už bylo za dveřmi, rozhodlo se urychleně jednotlivé půdní díly propůjčit bezplatně a bez předepsaných dodávek těm zemědělcům, kteří budou ochotni je alespoň osít krmivý. Rolníci se však ani do takového podniku nehrnuli a počátkem prosince 1949 byla národní správa namísto MNV předána zemědělské škole v Lázních Bělohradu.¹⁰³

V téže době bylo nutné řešit problém obdělání půdy zemědělců, kteří odmítali nadále obhospodařovat pozemky v povinném pachtu. Zatímco v případech zemědělců Šorfa a Velicha bylo rozhodnuto nebrat jejich výpověď pachtu na vědomí a oznámit jim, že jsou i nadále povinni propach-

---

¹⁰² Stalo se tak rozhodnutím ONV v Nové Pace dle dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. (o neplatnosti některých majetkověprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů) s odůvodněním, že statek byl již opuštěný a větší část půdy ležela ladem. SOKA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis o schůzi pléna MNV v Újezdě Svatojanském 11. 3. 1949.

¹⁰³ OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1949, heslo „Změna držebnosti“.

tované pozemky obdělávat, protože v jejich hospodářství, dle mínění schůzujících funkcionářů, nejsou pracovní síly plně využity, u stárnoucích a nemocných rolníků Žemličky a Medlíka nešlo zaujmout stejně prosté stanovisko. „*Zde bude muset být nalezeno nějaké řešení*“, konstatovali soudruzi, nicméně schůzi ukončili zápisem: „*Mnoho času bylo tomuto případu věnováno, mnoho názorů bylo vysloveno, ale žádný nenalezl tolik zastánců, aby mohl být považován za usnesení. Medlíkův i Žemličkův případ zůstaly nedořešeny.*“¹⁰⁴ Bezradnost systému v zacházení s půdou, hledání jednorázových řešení a nedostatek motivace se zdaleka neomezovaly jenom na případ Okrouhlíku, konec konců prvoplánovitost postihu „kulackých“ rodin poukázala na stejný problém jak v případě obhospodařování půdy Novotného a Machytky, tak později i bratrů Kurkových. Během kolektivizační přestávky se neúspěšně snažil darovat půdu státu František Šilar z čp. 7 (3,5 ha), neboť pro nemoc již nemohl zajistit její obdělání. Rada novopackého ONV však sdělila, že státní převzetí neřeší obdělávání půdy („*Tím, že by půdu převzal stát, nebylo by zajištěno její obdělání*“, přiznala strana a vláda v okresní reprezentaci), a doporučila její pronajmutí, prodej nebo darování, v každém případě za sebe musel nalézt náhradu na její obdělávání.¹⁰⁵ František Šilar podal odvolání ke KNV v Hradci Králové, na jehož popud posléze finanční odbor novopackého ONV s konečnou platností odmítl darování zemědělské půdy státu „*vzhledem k tomu, že by přijetí daru bylo v rozporu s hospodářskými a politickými hledisky a že by přijetím daru mohla být způsobena státu určitá škoda*“.¹⁰⁶ Takováto argumentace takřka jistě přesahovala rámec starcova chápání; za poslední léta vídával místní i okresní funkcionáře usilující o půdu soukromých hospodářů a nyní, když on se chtěl z pochopitelných důvodů půdy vzdát, nikdo ji nechtěl. Jeho stařecká sešlost nezapadala do aktuálního kolektivizačního plánu.

Vraťme se ale k Okrouhlíku. Během již probírané „široké agitační kampaně“ reálně hrozilo, že „*půda při statku Okrouhlík ve výměře 23 ha bude*

¹⁰⁴ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis o schůzi pléna MNV 7. 11. 1950. Definitivní řešení se našlo (alespoň v Medlíkově případě) teprve v únoru 1954, kdy se do obce přistěhoval Jaroslav Bičístě, pozdější předseda napodruhé založeného JZD, který hospodářství čp. 25 od Miroslava Medlíka odkoupil. OÚ Sv. Új., *Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského*: zápis k roku 1954, heslo „Změna držebnosti“.

¹⁰⁵ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zemědělské záležitosti 1949–1959, Přípis rady ONV ve věci „Hospodaření na vlastní půdě – odvolání“, Nová Paka 1. 11. 1955.

¹⁰⁶ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zemědělské záležitosti 1949–1959, Přípis finančního odboru ONV ve věci „Darování zemědělské půdy státu – odmítnutí“, Nová Paka 3. 4. 1956.

přidělena MNV v Chotči a tento MNV přidělí půdu podle zákona č. 55/1947 Sb. jednotlivým zemědělcům“.¹⁰⁷ Mezitím však svatojanskoújezdští zemědělci (poprvé) podlehli, v obci se založilo JZD, které tyto pozemky částečně převzalo. Otázka Okrouhlíku tak byla znovu otevřena až s vyřizováním pozemkových záležitostí po rozpadu tohoto JZD. Předmětem dohadů bylo 8 ha pozemků „bývalého státního statku Okrouhlík“, které chotečský MNV zamýšlel převést zpět do obhospodařování Svatojanského Újezdu, zástupci obce však s převzetím této státní půdy nesouhlasili.¹⁰⁸ Jednalo se o pozemky, které byly do Chotče přiděleny při HTÚP na podzim roku 1952, tedy v době, kdy zde všichni občané založili JZD. V roce 1954 však situace doznala podstatných změn i v Chotči, „družstevní“ loď mnozí opustili a JZD se dál drželo jen jako menšinové. Proto si rada chotečského MNV v říjnu 1954 vyžádala souhlas ONV s „odčerpáním“ této rezervní půdy. Odmítavému postoji újezdských se ale nelze divit, již tak zápasili se zabezpečením obdělání své půdy. Jenže chotečský MNV dopisem z 25. ledna 1955 svému sousedovi oznámil, že na navrácení půdy trvá, a pro jistotu připomněl: „*Jelikož pozemky bývalého státního statku se nachází na Vašem katastrálním území, jest povinností Vašeho MNV dle příslušného nařízení zákona 55/47 Sb. obdělání této půdy zajistiti.*“¹⁰⁹ Situace došla konečného řešení teprve s dalším kolektivizačním náparem a pozdější potřebou ustájit hromadně svedený dobytek. Plán výstavby znovu-založeného JZD byl načrtnut na podzim 1957, adaptace chléva ve dvoře Okrouhlíku byla dokončena na jaře 1960.

Exkurz: Teoretický základ k JZD

Kolektivizace na sovětský způsob byla v Československu nazvána „zdrůstevňováním“. KSČ se tak snažila zneužít družstevní tradici první republiky, „*snažila se budít dojem, jakoby JZD, zakládaná násilím, vyrůstala z kořenů domácího zemědělského družstevnictví a nikoliv z kořenů kol-*

¹⁰⁷ SOkA Jičín, f. ONV Nová Paka, kn. 23, Zápis ze schůze rady ONV, Nová Paka 31. 7. 1952, s. 5.

¹⁰⁸ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zápis pořízený na základě jednání o navrácení pozemků, Svatojanský Újezd 3. 12. 1954. Tamtéž, f. MNV Choteč (nezprac.), Zemědělské záležitosti, Přípis MNV ve věci odčerpání rezervní půdy, Choteč 30. 10. 1954.

¹⁰⁹ SOkA Jičín, f. MNV Svatojanský Újezd (nezprac.), Zemědělské záležitosti 1949–1959, Přípis MNV Choteč ve věci navrácení půdy patřící katastrům Újezdu Svatojanskému, Choteč 25. 1. 1955.

chozního zřízení, vybudovaného v SSSR J. V. Stalinem.“¹¹⁰ Komunistická propaganda rolníky neustále ujišťovala, že sovětské kolchozní hospodaření v českém prostoru nebude realizováno. Gottwaldova základní myšlenka přitom spočívala v tom, že se o kolchozech nebude mluvit, ale budou se dělat. Organizace, které zde v 50. letech vznikaly pod názvem JZD, neměly s nejzákladnějšími principy družstevnictví a družstevní demokracie, jakými jsou dobrovolnost organizace, podíly členů vyjadřující jejich díl odpovědnosti, družstevní samospráva ad.,¹¹¹ zhora nic společného. Družstevnictví v podobě JZD bylo řízeno státem a na státu bylo existenčně závislé, podléhalo byrokratickému systému organizace a centrálnímu mechanismu příkazového plánování, které „družstevníkům“ neoponechávalo sebemenší iniciativu. Centrum začalo určovat výrobní plány, vstupy a výstupy, ceny prodeje i nákupů, dodávky na trh, dokonce i vnitřní organizaci a rozsah obhospodařované půdy.

Představy o přeměně a začlenění rolnické malovýroby do socialistické struktury velkovýrobních zemědělských celků se začaly realizovat podle zákona č. 69/1949 Sb. o jednotných zemědělských družstvech, vydaného dne 23. února 1949, a prováděcího nařízení k tomuto zákonu z poloviny března toho roku. V dubnu vypukla rozsáhlá kampaň k zakládání JZD,¹¹² následně ÚV KSČ rozhodl, že v každém okrese mají být jako příkladný a přitažlivý vzor vybudována „vzorná“ JZD. Květnový IX. sjezd KSČ zakončil kolektivizační záměr jako jeden z deseti hlavních bodů generální linie výstavby socialismu. Coby nový projekt socialistického výrobního podniku se JZD napříště měla stát základní jednotkou v zemědělském plánování živočišné i rostlinné výroby a veškerých polních prací v obci. „*Toto je cesta, která dovede naši vesnici k blahobytu*“, psal v propagační brožuře ministerstva zemědělství Jiří Koťátko, přičemž dodával: „*Bude to výsledek procesu, jehož časové rozpětí nelze odhadnout; v jeho průběhu bude však stále a nezměněně kladen důraz na svobodné rozhodování rolníků.*“¹¹³ V úvodním paragrafu vzpomínaného zákona se proklamovalo, že JZD budou zakládána „v zájmu zajištění blahodárného rozvoje zemědělského družstevnictví“ a „na podkladě dobrovolnosti“, aby přinesla „významný

¹¹⁰ VOHRYZKA-KONOPA, F. J. *Venkov v temnu...*, s. 144.

¹¹¹ K tomu kriticky viz BUREŠOVÁ, Jana. Združstevňování nebo kolektivizace zemědělství po roce 1948? In *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Uherské Hradiště 2002, s. 223–228.

¹¹² Karel Kaplan uvádí, že během jediného měsíce proběhly veřejné schůze v 55 % všech obcí. KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*, s. 225.

¹¹³ KOŤÁTKO, Jiří. *Jak přispějí jednotná zemědělská družstva a státní statky k zvelebení našeho zemědělství*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1949.

*prospěch pracujícím zemědělcům“.*¹¹⁴ Z politického hlediska ovšem nešlo o zlepšení hospodářského postavení rolníků, ale především o nastoupenou cestu k likvidaci soukromého sektoru na vesnici. Autoři internetového portálu ‚totalita.cz‘ připomínají v této souvislosti dosti podstatný faktor, dotýkající se samotné podstaty totalitního režimu, totiž že rolníci byli jako samovýrobci a samozásobitelé nezávislí, z mocenského pohledu komunistů tedy politicky neovladatelní, a proto předurčení k likvidaci. *„Komunisté vycházeli ze starého ekonomického zákona, podle kterého jsou potraviny zbraní a prostředkem na ovládnutí lidí. Proto učinili vše, aby ovládli výrobu potravin a ovládli zemědělce, kteří je vyráběli. Proto použili všech možných metod, aby dosáhli svého cíle.“*¹¹⁵ Rovněž ideologická negace soukromého vlastnictví krutě narazila na vlastnickou mentalitu rolníků, na *„hluboko zapuštěné kořeny tradičního přesvědčení, že soukromé vlastnictví půdy představuje největší sociální jistotu a základní podmínku obživy rolnických rodin. Snažila se překonat dlouhodobé návyky rolníků, tradice, dědictví rodinných vazeb, nedůvěru k novotám.“*¹¹⁶ Narážejíc na tyto překážky seznala komunistická garnitura, že představa o nadšeném a rychlém zakládání JZD byla mylná. Rozhodla se proto učinit rolníkovi jeho soukromé vlastnictví půdy tak nesnesitelným břemenem, aby se raději rozhodl pro vstup do JZD.

Jak měl vypadat a postupovat přechod k socialistickému hospodaření, ilustrují čtyři typy JZD, lišící se mírou společného obhospodařování:

V JZD I. typu zůstávaly výrobní prostředky v soukromém vlastnictví každého člena, společně se jich užívalo podle plánu při polních pracích. Společný byl osev půdy a používání strojů. Nešlo tu o nijakou velkovýrobu, ale o sbírání prvních zkušeností se společnou prací. Sklizeň se rozdělovala podle nákladů a výměry půdy jednotlivých členů. Vyúčtování se provádělo tak, že se na účet každého člena zapisovaly náklady na obrábění půdy a příjmy za splněnou práci. Živočišná výroba byla samostatná, v individuálních hospodářstvích. Tento typ JZD ještě nediskriminoval velké vlastníky, ovšem brzy bylo nařízeno od zakládání těchto typů JZD upustit.

JZD II. typu měla společnou rostlinnou výrobu, živočišná byla individuální. V JZD tohoto typu byla již provedena tzv. hospodářsko-technická úprava půdy (HTÚP), tedy rozorání mezí a scelování pozemků. Společná práce se oceňovala podle stanovených norem, úroda se rozdělovala podle

¹¹⁴ Zákon č. 69/1949 Sb. o jednotných zemědělských družstvech.

¹¹⁵ MARJÁNKO, Bedřich. *Kolektivizace zemědělství* [cit. 2007-11-12]. URL: <<http://www.totalita.cz/sektor/zem-kolekt.php>>.

¹¹⁶ BUREŠOVÁ, Jana. *Združstevňování nebo kolektivizace...*, s. 226.

výměry vložené půdy, a to tak, že JZD společně odprodávala plánované výrobní kvantum státu a zbytek úrody se rozdělovalo na základě podílu pozemků, s kterými člen do JZD vstoupil.

JZD III. typu měla společnou rostlinnou i živočišnou výrobu a práce byla organizována ve společných skupinách. Všechny hlavní výrobní prostředky, které člen vlastnil při vstupu, kromě záhumenků,¹¹⁷ byly společné. Členové byli odměňováni především podle vykonané práce a pouze částečně podle vlastnictví půdy. Podle velikosti výměry vložené půdy smělo být rozděleno maximálně 15 % čistého peněžního důchodu JZD.

JZD IV. typu se lišilo od předchozího vzoru v tom, že za vložené pozemky neměli členové již žádný příjem a odměňování byli pouze podle práce. Pracovní normy byly ohodnocovány pracovními jednotkami v závislosti na složitosti vykonávané práce. Výsledek společného hospodaření se mezi členy vyplácel po splnění státních dodávek v penězích i v naturáliích.

---

¹¹⁷ K individuálnímu hospodaření mohl každý člen s vlastní domácností dostat do užívání záhumenek o výměře 0,25 ha. Praxe však byla taková, že členové nejednou vlastnili záhumenky daleko větší výměry. V roce 1951 se výměra záhumenků stanovila na 0,5 ha.

Seznam zkratk

ABS	Archiv bezpečnostních složek
AMS	Archiv ministerstva spravedlnosti
AV ČR	Akademie věd České republiky
AV NF	akční výbor Národní fronty
cit. d.	citované dílo
č. j.	číslo jednací
čp.	číslo popisné
ČSSD	Československá sociální demokracie
ČSL	Československá strana lidová
ČSNS	Československá strana národně socialistická
ČSSS	Československé státní statky
ed.	edice, editor
EHS	Evropské hospodářské společenství
f.	fond
HD	hospodářské družstvo
HTÚP	hospodářsko-technická úprava půdy (rozorávání mezí, scelování pozemků)
inv. č.	inventární číslo
JSCZ	Jednotný svaz českých zemědělců
JZD	jednotné zemědělské družstvo
k.	karton
kap.	kapitola
KB-5	krajská bezpečnostní pětka
kn.	kniha
KNV	krajský národní výbor
KPV ČR	Konfederace politických vězňů České republiky
KSČ	Komunistická strana Československa
KS MV	krajská správa Ministerstva vnitra
KS SNB	krajská správa Sboru národní bezpečnosti
KV KSČ	krajský výbor KSČ
mj.	mimo jiné
MNB	Ministerstvo národní bezpečnosti
MO KSČ	místní organizace KSČ
MV	Ministerstvo vnitra
MVě	Ministerstvo výkupu
MZ	Ministerstvo zemědělství
NA	Národní archiv
NB	Národní bezpečnost
n. p.	národní podnik
OB-3	okresní bezpečnostní trojka
odd.	oddělení

OKZV	Vokresní komise pro zemědělskou výrobu a výkup
ONV	okresní národní výbor
OO MV	okresní oddělení Ministerstva vnitra
OO VB	okresní oddělení Veřejné bezpečnosti
OS	okresní soud
OÚ Sv. Új.	Obecní úřad Svatojanský Újezd
OV KSC	okresní výbor KSC
OV NB	okresní velitelství Národní bezpečnosti
OV VB	okresní velitelství Veřejné bezpečnosti
por.	poručík
pozn.	poznámka
ppor.	podporučík
PTP	pomocné technické prapory
PV JZD	přípravný výbor JZD
roč.	ročník
ROH	Revoluční odborové hnutí
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
s.	soudruh, soudružka (v citovaných dokumentech)
s.	strana
SČM	Svaz československé mládeže
SEO	statisticko-evidenční oddělení
SEVT	Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů
sign.	signatura
sl.	složka
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
spis. zn.	spisová značka
StB	Státní bezpečnost
stržm.	strážmistr
STS	strojní a traktorová stanice
SÚA	Státní ústřední archiv (dnes Národní archiv)
sv.	svazek
SVS	Sbor vězeňské stráže
tr. z.	trestní(ho) zákon(a)
ÚDV ZK	Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR
UPce	Univerzita Pardubice
ÚSD	Ústav soudobých dějin
ÚSTR	Ústav pro studium totalitních režimů
ÚV KSC	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VB	Veřejná bezpečnost
VO KSC	vesnická organizace KSC
VŠP	Vysoká škola politická
zn.	značka
ZNV	zemský národní výbor
ZO KSC	základní (závodní) organizace KSC

EDICE MODERNÍ DĚJINY

JIŘÍ URBAN

**VENKOV
POD KOLEKTIVIZAČNÍ
KNUTOU**

Okolnosti exemplárního
„kulackého“ procesu

Obálku a grafickou úpravu
navrhl Vladimír Verner
Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2010 jako svou 947. publikaci
Odborná revize Břetislav Daněk
Odpovědný redaktor Filip Oustrata
Vydání první. AA 14,60. Stran 304
Vytiskla tiskárna Ekon, Jihlava

Doporučená cena 248 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz,
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-055-8